

MAŁOPOLSKA
Wielu Kultur

БАГАТО КУЛЬТУР СІМЛЕНЕ МІСТО

**Дискусії про роль культури
в інтеграції нових мешканок
та мешканців Кракова**

Опрацювала: **Ельжбета Капронь**

БАГАТО КУЛЬТУР, СПІЛЬНЕ МІСТО

**Дискусії про роль культури
в інтеграції нових мешканок
та мешканців Кракова**

Опрацювала: **Ельжбета Капронь**

ЗМІСТ

- 4** Промова
- 10** Важливо зійти на рівень повсякденності —
розмова з **Галиною Чубою**
- 23** Культура — це те, що ми створюємо разом —
розмова з **Карлосом Панеком**
- 36** Бог дав нам розум, щоб ми роздумували —
розмова з **імамом Адамом Ваджі Абдель Фаттахом**
- 50** Треба витягати культуру з бару —
розмова з **Валерією Благоевич**
- 63** Якби всі творили однакову музику, в ній не було б
потреби — розмова з **Вассімом Ібрагімом**
- 75** Ми суперрізноманітні —
розмова з **Кароліною Черською-Шоу**

Вже кільканадцять років поспіль ми бачимо трансформацію краківської громади під впливом все більшої кількості нових мешканок і мешканців, які мають інше, ніж польське, культурне походження. З міста з великим і задіяним туристичним потенціалом, з давньою присутністю різномовних груп іноземців, які бувають у закладах харчування, відвідують історичні пам'ятки, беруть участь у культурних заходах, Краків перетворюється на простір, спільний для різних за мовою, етнічним походженням, релігією та генерацією спільнот, для яких стає місцем проживання, навчання, роботи — тимчасовим або постійним домом.

Згідно зі діагностикою, підготовленою для Програми інтеграції іммігрантів у Малопольському воєводстві MAŁOPOLSKA OTWARTA, до кінця 2022 року в регіоні проживало понад 165 000 іммігрантів, як економічних, так і вимушених. Серед іноземців, що легально проживають у Малопольщі, є представники понад 120 країн — найчисленнішу групу становлять українці, за ними йдуть білоруси; до першої п'ятірки входять також вихідці з Грузії, Індії та Російської Федерації. У зв'язку з геополітичними, економічними та кліматичними змінами можна очікувати, що в найближчі роки зросте кількість приїжджих з Азії, Південної Америки та Африки.

Хоча неможливо передбачити, як розвиватиметься міграційна ситуація, нам потрібні знання, інструменти та навички, які дозволять орієнтуватися в цій новій реальності та адекватно реагувати на зміни. Інституціям культури, як органам, що беруть активну участь у процесах комунікації та модерації міжкультурних потоків, відводиться особлива роль: їхнє завдання полягає у створенні умов для найкращого використання потенціалу нових мешканок і мешканців регіону. Водночас важливо зберегти соціокультурну згуртованість, що забезпечить комфортне співіснування та взаємодію груп з різною ідентичністю — етнічною чи національною, і тих, що належать до різних поколінь, віддають перевагу різним стилям життя, по-різному визначають свої життєві цілі.

Ми усвідомлюємо, що соціальна інтеграція — динамічний і багатовимірний процес, який вимагає залучення тих, хто вже живуть у Краківі, і нових мешканців міста, а водночас — побудови багатогранних відносин між окремими особами і групами з різними потребами, поглядами, компетенціями, прагненнями і життєвими планами. Спостерігаючи та беручи участь у адаптаційних процесах, ми розмірковуємо над тим, як культурні інституції та громада нашого міста можуть їх ефективно підтримати.

У 2022 році ми всі пережили драматичні зміни: відкрившись для громадян України, які шукали притулку від війни, безпосередньо зіткнулися з тисячами історій, різними життєвими ситуаціями, різним ставленням до повсякденних викликів. Якщо раніше культурні відмінності обговорювалися в менших масштабах і в спеціалізованих колах, то сьогодні

кожен з нас може говорити про особисті міжкультурні стосунки, які часто стаються в обставинах, пов'язаних із сильними емоціями. Для більшості з нас мультикультурний Краків більше не є візією майбутнього — він став нашою повсякденною реальністю. Ми відкрилися на зміни реальні — не потенційні та поступові — сприйняли їх як належне, як етичну очевидність, як нашу відповідь на проблеми глобалізованого світу.

Мультикультурність Кракова, що з'явилася, ставить перед нами багато завдань, які ми, як культурні інституції, покликані опрацювати для соціальної інтеграції, зобов'язані вирішувати, але їхній успіх значною мірою залежить від розуміння специфіки міжкультурних взаємин. Існуючі моделі інтеграції, розроблені для краківської громади, потребують переосмислення та реструктуризації таким чином, щоб участь у них була доступною для всіх. Ключем до значущих, результативних дій є постійне поглиблення нашого розуміння того, хто ми, чого потребуємо і який внесок рибимо в життя міста — ми, мешканки та мешканці Кракова.

Зустрічаючись із польськими та українськими культурними колами на конференції «Солідарна культура» у грудні 2022 року, ми обговорювали, як відкрити культурний простір для всіх його творців та учасників. Розглядали шляхи подолання відчуття відчуження і страху перед новою культурою, можливості виходу за межі стереотипних уявлень і шаблонів, які часто супроводжують контакт з новими групами мешканців міста, а також способи комунікації й реалізації спільних проєктів, які допоможуть адаптуватися до реалій життя в мультикультурному місті. Дискусії на ці теми — розширені думками інших, не тільки українських, мешканок і мешканців Кракова — продовжилися і в наступні місяці. У червні 2023 року, під час конференції «Разом через культуру», організованої з ініціативи Факультету міжнародних та політичних студій Ягеллонського університету, експерти, посадовці, дослідники та представники мультикультурного середовища шукали практичні рішення для ефективного залучення груп меншин до інтеграційних заходів, що проводяться культурними інституціями. Водночас тривала робота над Програмою інтеграції іммігрантів у Малопольському воєводстві під назвою MAŁOPOLSKA OTWARTA, яку реалізує Малопольський воєвода у співпраці з Малопольським воєводством.

У п'яти діагностичних та двох стратегічних семінарах взяли участь понад двісті осіб, що представляли органи державної влади та місцевого самоврядування, громадянське суспільство, громади іммігрантів, роботодавців, освітні та культурні установи, а також науково-дослідницькі спільноти. Програма інтеграційної політики, проголошена 15 листопада 2023 року, чітко визначає необхідність прийняття системних рішень і посилення співпраці та координації діяльності різних державних,

приватних і громадських суб'єктів. У цьому ж напрямку ведеться робота над оновленням формули програми «Відкритий Краків» і наступним періодом діяльності Мультикультурного центру.

Малопольський інститут культури в Кракові ініціює та долучається до такої діяльності з позиції інституції, яка дбає про діалог. Ми розуміємо свою місію як посередництво між минулим і майбутнім, прокладаючи шлях між різнорідними особами та групами, що проживають у регіоні, рефлексуючи над нашими місцевими культурними практиками, що розвиваються під впливом змін, які відбуваються у світі. Відзначаємо та аналізуємо процеси, що виникають в культурі, а також налагоджуємо зв'язки — допомагаємо обмінюватися досвідом, використовувати нові методи та інструменти роботи. Саме тому ми вирішили підготувати публікацію, яка, сподіваємося, допоможе працівникам культурних інституцій заглибитися в теми, пов'язані з соціальним та культурним розмаїттям, з перспективи автентичного людського переживання реальності. Якщо статистичні дані та формальні показники участі людей з міграційним досвідом у нашому житті дають базові кількісні знання, наше розуміння ситуації, з якою ми зараз стикаємося, прямо взаємодіючи з новими мешканцями нашого міста і регіону, значною мірою залежить від того, чи почуємо їхні голоси, дізнаємося про мотивації, дилеми та надії, які супроводжують їхнє облаштування в новій реальності.

Пропонуємо поглянути на нову мультикультурність Кракова крізь призму спостережень і роздумів людей з різним культурним походженням. Це допоможе зрозуміти найбільш актуальні точки зору та поля взаємодії, на яких варто зосередитися при розробці програм та заходів, що охоплюють мешканок і мешканців міста.

До дискусії про різні виміри вкорінення в новій культурній та соціальній реальності ми запросили шістьох практиків «повсякденної міжкультурності». Це люди, які відчують життя на перетині культур не тільки в його зовнішніх проявах: на роботі, в університеті, в магазині чи на вечірках, але передусім у власних домівках, сім'ях та колах близьких друзів. Кожен і кожна з них дивиться на процеси вливання та формування місцевої ідентичності нових мешканців Кракова з різної перспективи і звертає увагу на велику кількість передумов, що впливають на наше сприйняття спільної, здавалося б, ідентичної — реальності.

Наші дискусії стосувалися, зокрема, таких питань:

- Як створити умови, сприятливі для культурного самовираження, вільного функціонування у повсякденній реальності, розвитку та спільного творення ідентичності — міста і його різноманітної громади?

- Що сприяє і, навпаки, — перешкоджає порозумінню між різними особами, групами, спільнотами (як у спілкуванні мігрантів з інституціями, так і між собою)?
- Які аспекти реальності є зрозумілими і доступними, а які потребують пояснення, вписування в контекст?
- Які заходи можуть стати корисною платформою для зустрічей та співпраці різних спільнот?

Від наших співрозмовників ми почули багато цікавих — і корисних для практики! — пояснень, порад і спостережень, пов'язаних із функціонуванням у міжкультурному середовищі. Особистий досвід переплітається в їхніх розповідях з конкретними знаннями про різні групи мігрантів. Ми можемо побачити схожість і чіткі відмінності, зумовлені різним соціальним чи професійним статусом, близькими чи віддаленими культурними референціями, а також різними стратегіями та життєвими планами новоприбулих до Польщі з-за кордону. Кожна з цих історій містить своєрідні рекомендації для культурних інституцій: сфери та види діяльності, які варто переосмислити та переформулювати, щоб краще служити інтеграційним процесам, водночас покращуючи доступність та можливість участі у культурному житті міста його мешканців.

Галина Чуба — родом зі Львова, мультикультурна дослідниця та викладачка Кафедри польсько-українських студій Ягеллонського університету — знайомить із вимірами культури, які керують нашою поведінкою і які ми часто не усвідомлюємо; досліджує повсякденні міжособистісні стосунки та розмірковує над множинністю ідентичностей, що формують кожну людину.

Карлос Панек — бразилець з польсько-єврейським корінням, який працює на державній службі — розповідає про повернення до країни своїх предків, знайомить ближче з іспаномовним досвідом переїзду на інший континент і прагне надихнути новоприбулих до спільного творення культури.

Адам Ваджі Абдель Фаттах — виходець із польсько-палестинської родини, імам краківського Центру ісламської культури — пояснює культурні та релігійні аспекти ісламу, аналізує розмаїття мусульманської громади Кракова та пропонує освітні шляхи для подолання страху перед культурними та релігійними відмінностями.

Валерія Благоевич — студентка та активістка боснійського походження — ділиться думками про життя в повоєнних балканських реаліях, розповідає

про труднощі, з якими стикаються іноземні студенти, приїжджаючи в Краків, та звертає увагу на неформальні культурні кола в місті.

Вассім Ібрагім — сирійський музикант і композитор, викладач Краківської музичної академії та засновник «Хору в контакті» — зосереджується на ролі мистецтва у побудові міжособистісних стосунків, звертає увагу на спільні джерела багатьох культур і заохочує залучати нових мешканців у суспільство через спільні мистецькі ініціативи.

Кароліна Черська-Шоу — дослідниця міграційної політики, яка виросла в Канаді, викладачка Ягеллонського університету, кафедри досліджень соціальних змін у Європі — діагностує нерівномірні кластери мультикультуралізму в Польщі, пропонує перевірені практики інтеграції та заохочує бачити соціальне розмаїття не тільки в національному та етнічному вимірі.

Попереду ще багато подібних розмов. Ми віримо, що культурні інституції та спільноти, які беруть активну участь у процесах трансформації та адаптації задля покращення якості життя в місті та регіоні, захочуть йти шляхом індивідуалізованого, суб'єктивного дослідження різних потреб та потенціалів, прихованих у різноманітній громаді Кракова та Малопольщі. Це відкритий і мінливий процес — поточні виклики змінюватимуться в міру поглиблення знань про специфіку та життєві обставини конкретних осіб і груп. При цьому важливо уважно стежити не тільки за проблемами інтеграції нових мешканок і мешканців у культурне середовище, а дедалі більше відкриватися й адаптувати наші заходи та програми до потреб груп різного профілю — літніх людей, батьків з дітьми, людей з різними потребами.

На рішення, які ми впроваджуємо, варто поглянути з точки зору доступності: наскільки наші дії дозволять вільно розвиватися міжособистісним контактам. Це також процес формування агори культури — створення можливостей і умов для спілкування між людьми з різним світоглядом, різними ідентичностями, що належать до різних поколінь.

Культурні інституції можуть і повинні брати на себе роль медіаторів, посередників у відносинах між індивідами, які складають ту чи іншу громаду. Уможливаючи розмову, створюючи приводи для того, щоб почути одне одного, визначити, що нас розділяє і що об'єднує, ми даємо собі шанс визначити, ким ми є — кожна і кожен з нас. Культура завжди народжується з діалогу, з перетину різних точок зору. Створюючи мережу центрів соціальної та культурної активності, які підтримують одне одного та обмінюються знаннями й компетенціями, культурні інституції можуть сприяти зміцненню почуття громадянської

активності та мотивувати ініціативи, що забезпечують більший комфорт і свободу культурного самовираження для різноманітних учасниць і учасників нашого суспільного життя.

Ми йдемо цим шляхом не самі. Можемо об'єднувати наші спеціалізації та сфери діяльності, щоб разом долати виклики інтеграції. Це багатогранні процеси, в яких навіть невеликі дії та зміни у ставленні можуть мати велике значення. Важливо, щоб вони навзаєм доповнювалися і вели до поступового перетворення реальності, яку ділять різні — індивідуальні та колективні — суб'єкти, на дружній, відкритий, доступний та інклюзивний простір.

Демографічні зміни, що відбуваються, стосуються усіх нас, незалежно від віку, походження, професії, світогляду чи соціального статусу. Ми опинилися в ситуації, коли йдеться не стільки про прийняття (чи неприйняття) нових соціальних і культурних явищ, скільки про свідоме і відповідальне їх співтворення. Наша мультикультурна реальність набуде тієї форми, яку ми їй надамо.

**ВАЖЛИВО
ЗІЙТИ
НА РІВЕНЬ
ПОВСЯК-
ДЕННОСТІ**

**розмова
з Галиною Чубою**

ЕЛЬЖБЕТА КАПРОНЬ: Свій семінар у МІКу (МІК — Малопольський інститут культури) для людей з різним міжкультурним досвідом, ви назвали «Багато культур, спільне місто». Чи це означає, що в місті існує «багато культур»?

ГАЛИНА ЧУБА: Це реальність, яку ми спостерігаємо і все частіше чуємо на вулицях Кракова. Польська мова, звісно, домінує, однак іноді я, як філолог за освітою, задумуюся, проходячи повз занурені в розмову групи: «Якою мовою вони говорять?». Звичайно, легко розрізнити англійську, німецьку та французьку, але можна почути й мови, які я не можу одразу розпізнати.

Зараз Краків виглядає інакше, ніж коли я приїхала 25 років тому. Тоді це була «польська» Польща, а зараз на вулицях, у кафе дуже помітне розмаїття національностей. Все частіше та простіші подорожі також відіграють важливу роль як спосіб відкритості до інших культур: з одного боку, іноземці приїжджають до нас, з іншого — ми можемо бувати у їхніх країнах.

У районі Старе-Подгуже, де живу, у крамниці бачу людей, часто з дітьми, які явно не місцеві, ба навіть не з цієї частини світу, і розумію, що Краків змінився. Можна це відчутти зовсім поруч. Це зміни, які не стільки відбуваються, скільки вже відбулися.

Краків багато років поспіль проводить політику, орієнтовану на туризм: під туристів є своя пропозиція та послуги. Ми у Кракові завжди відчували присутність іноземців, які приїжджали на фестивалі чи свята. Ми до них звикли. У чому різниця порівняно із сьогоднішнім днем?

У тому, що приїжджають не туристи! Якщо хтось скуповується у маленькому магазинчику «Groszek» на окраїні, то це означає, що він не турист, він тут живе. Якщо хтось відводить дитину до дитячого садочка, то він точно приїхав сюди не на місяць-два, а на довший час. Тобто різниця не тільки у тому, що побільшало туристів, але й у тому, що дуже багато людей з інших країн оселилися тут назавжди. І це не тільки студенти, дипломати та працівники міжнародних корпорацій. Це також діти, які ходять до дитячих садків, шкіл та спортивних секцій. Звичайно, переважають українці, але більшає також білорусів, грузинів, багато людей приїжджає з Індії. Вони не заїхали сюди на трішки, вони стали частиною нашої спільної реальності. Тож головна зміна у тому, що ми починаємо перетинатися у повсякденному житті.

Це створює певні виклики як для нових мешканців міста, так і тих, хто живе тут довго. Під час семінару багато людей говорили, що незалежно від своєї національності чи походження, вони відчують сильний зв'язок з Краковом. Як відбувається процес становлення «тутешнього»?

Я сама в певний момент зрозуміла, що довгий час говорила: на Різдво їду «додому», тобто до Львова, до батьків. Нещодавно, відвідуючи Львів, сказала мамі: «Знаєш, я вже хочу додому», маючи на увазі Краків. Промовила це спонтанно і думаю, що так сталося тому, що тут, у Кракові, я вже відчуваю себе не заїжджою, а місцевою. Те, як ти думаєш про себе, показує, ким ти є в цьому місті.

Спільний Краків — це простір, в якому ми повинні функціонувати пліч-о-пліч. Ті, хто приїхали, мають увійти в шкільну систему, систему освіти, систему охорони здоров'я. Щось їх може засмучуватиме, щось не влаштуватиме, але вони все одно мусять вписатися у цю систему.

Звичайно, кожен хотів би жити в Кракові добре і з комфортом, але це дуже індивідуальний, внутрішній процес адаптації. Не скажеш людині: «Ну, все — почувайся як вдома». Думаю, що найшвидше адаптуються діти та молодь шкільного віку. За ними йдуть батьки цих дітей, які через необхідність мусять функціонувати в рамках школи та системи опіки.

Певна дослідниця середовища польських мігрантів у Норвегії звернула увагу на різницю в гучності поведінки: норвежці набагато тихіші й поводяться стриманіше. Для місцевих жителів шумна поведінка мігрантів була великим дискомфортом, швидкою зміною, вони навіть переставали відчувати себе вдома. Це наше сусідство, похід у магазин, поліклініку, на роботу, діти йдуть до школи — означає безліч ситуацій, з якими треба справлятися. Інтеграція — це не тільки питання адаптації тих, хто приїхав сюди, але, в певному сенсі, виклик для всіх нас.

І це те, що найважче — сприйняти, прийняти.

Я бачу дві перспективи. Тим, хто тут живе, може здаватися, що приїхало багато людей, які поводяться по-іншому, і в якийсь момент це може стати дуже незручним і викликати занепокоєння. Звісно, якщо певна поведінка є надмірною, то викликатиме роздратування, обурення і заперечення. Є й інша сторона — і, думаю, варто пам'ятати — ті, що приїжджають. Має бути момент розуміння того, що ви приїжджаєте в іншу культуру. А зазвичай люди приїжджають зі своїми звичками, зі своєю манерою говорити, яку часто навіть не усвідомлюємо. Коли італійці жестикулюють під час розмови, це не означає, що вони

Спільний Краків — це простір, в якому ми повинні функціонувати пліч-о-пліч. Ті, хто приїхали, мають увійти в шкільну систему, систему освіти, систему охорони здоров'я. Щось їх може засмучуватиме, щось не влаштуватиме, але вони все одно мусять вписатися у цю систему.

думають: «О, зараз я жестикулюватиму», просто вони так виховані, для них це природна поведінка.

Думаю, є важливим, щоб ті, хто приїжджають, були уважні до середовища, щоб хотіли увійти в нову реальність і знайти себе в ній.

У чому може полягати таке входження?

Насамперед у позитивному ставленні, відкритості до реальності.

Багато людей, особливо тих, хто працює в міжнародних корпораціях, вважають, що достатньо знати англійську й можна функціонувати в сучасному світі, незалежно від того, в якій країні живуть. Однак мова — це найперший шлях, один із способів вийти назустріч місцевій культурі. Адже мова — не стільки про саму мову як інструмент для спілкування, скільки про те, щоб показати людям, з якими ти починаєш спілкуватися, що хочеш з ними бути.

І так само, як приймаюча сторона хоче шукати шляхи порозуміння та інтеграції, так і нові мешканці — навіть якщо вони приїжджають тільки на деякий час — повинні знайти в собі бажання і розвинути готовність пізнавати, відкривати польську дійсність. Це може бути мова, звичаї, погляд на світ, а також мистецтво, література, фільми, які розповідають про те, хто такі поляки, яка їхня історія.

Однак у молодих, англомовних, сучасних, космополітичних людей, які ще не знають, де б вони хотіли жити, спостерігається певна тенденція в мисленні: якщо я не впевнений, що приїхав сюди надовго, то не варто інтегруватися, інвестувати у вивчення місцевої мови. Бо це таки інвестиція — часу і зусиль.

Для багатьох жінок з дітьми, які приїхали зараз через війну, відсутність долучення більше пов'язана з невизначеністю, браком психічних сил і часу. Напевно є також внутрішнє несприйняття самої ситуації, в якій опинилися...

Так, але люди, які приїхали сюди до війни, з власної волі, на заробітки, теж не обов'язково вивчали мову. Якось у мене був студент, дорослий чоловік, працівник міжнародної корпорації, який вже п'ять років жив у Польщі з сім'єю, і наш перший урок польської мови ми розпочали зі слів: «Я є, ти є ...». Питаю: «Як ви прожили п'ять років, не вивчивши азів мови?». Співпраця не складалася, аж поки я не порадила: «А може варто познайомитися з кимось? Чому б вам не піти з кимось у кіно, не сходити в музей?» Просто для себе, а не тому, що треба, бо екзамен.

І справді, в якийсь момент чоловік запитав: «То який фільм порекомендуєте?». Почав ходити у кіно, більше читати, і через деякий час визнав, що загалом отримав цікавий досвід. Таким чином мова стає набагато зрозумілішою, ніж якщо вчити її тільки за підручником.

Якщо ви вже живете тут, навіть якщо усього кілька років, варто відкрити своє серце для знайомства з людьми та країною.

Знайомство з культурою — це не просто ознайомлення з її символічним шаром, з витворами культури.

Так, з одного боку, ми біологічні істоти, а з іншого — соціальні. У цій нашій соціальній природі приховані правила поведінки, способи мислення. Це і є культура — все, що стосується функціонування людського суспільства. Я постійно кажу студентам, що культура — це не тільки те, що є в музеях чи на сцені, не тільки картини, архітектура, музика, але й те, як ми ставимося одне до одного, що ми думаємо про світ і як його сприймаємо. Як соціальні істоти, ми формуємося під впливом культури. Переймаємо певні способи поведінки від наших батьків та оточення, навіть несвідомо. Наша культура творить нас значною мірою. Культура вплетена в нас самих.

Приклад з життя. Нещодавно я зі своїм колегою побувала в Італії. Був пізній вечір, запізно для вечері, але ми бачили, що деякі ресторанчики ще відчинені. Ми були дуже голодні, бо саме повернулися з екскурсії. Тож колега зайшов у один маленький ресторанчик і запитав офіціанта: «До котрої години ви працюєте?». Офіціант був явно здивований запитанням. І я кажу колезі: «Не питай так. Запитай, чи можна отримати вечерю». Це в нашій країні ресторани працюють від і до, а в маленькому італійському містечку години роботи — рішення власника і персоналу закладу, їхня готовність нагодувати голодних туристів поза прийнятим часом прийому їжі. Бачила, що колега розгубився. У наступному пабі вже я розмовляла з власником. Нас пригостили смачною пастою з гусятиною.

Це теж культура. Ми ставимося до певних речей за звичкою, тому що ми так робимо, тому що так прийнято у нас, і навіть не замислюємося над тим, що в іншому місці може бути інакше. І тільки коли стикаєшся з іншою культурою, бачиш, що не скрізь так само і не все очевидно. Це, на мою думку, і є мультикультуралізм: не тільки різні мови, але й усвідомлення та прийняття того, що може бути інакше.

Під час вище згадуваного семінару, ви використовували метафору культури як айсберга. Такі явища, як література, театр, ігри, кухня, стилі одягу, архітектура, образотворче мистецтво були його вершиною.

Так, це те, що можна побачити, те, що сприймаємо свідомо. А у тій частині айсберга, що під поверхнею, — ролі чоловіків і жінок у сім'ї та суспільстві, ставлення до сім'ї, до дітей, до інших живих істот, сприйняття людей похилого віку, ставлення до праці та власності, способи спілкування та вираження емоцій, індивідуальні та спільні способи організації життя та багато іншого важливого.

Це те, що нас конститує, наша суспільна частина функціонує на основі цих невидимих норм. Ми їх не усвідомлюємо. Ніхто нас спеціально не навчає, але вони міцно закодовані в нас, бо ми переймаємо правила і установки, коли ростемо, в процесі соціалізації. Від наших батьків і від спостереження за оточенням — навіть коли ми ще зовсім маленькі. Наприклад, розподіл обов'язків: хто з тобою довше — мама чи тато? Що кожен робить вдома? Як з тобою розмовляють?

Якось я проводила заняття для студентів про стилі спілкування, яке назвала «Чоловічі розмови та жіночі теревені». Як можна здогадатися, мова йшла про гендерні відмінності. Те, яким чином ми говоримо про те чи інше явище, показує наше ставлення до нього. Гендерні відмінності також є культурно зумовленими, і саме тому, незважаючи на численні антидискримінаційні заходи, позбутися їх вкрай складно.

Заглиблюючись у мультикультуралізм, треба зазирнути глибше в соціальні відносини і створити простір для того, щоб ці різні цінності, способи життя і світогляди можна було опрацювати, співстворити.

Якщо створимо умови для того, щоб люди могли зустрічатися, розмовляти і пізнавати одне одного, маємо шанс створити щось нове і спільне. Йдеться не про те, щоб один стиль поведінки переважав, а щоб побачити — варіантів може бути багато і вони можуть різнитися.

Кажуть, що в змішаних сім'ях, де батьки походять з різних культур, діти виховуються саме в такій «третій культурі». У змішаних сім'ях міжкультурний контакт відбувається щодня. Діти з таких сімей краще усвідомлюють, що може бути більше, ніж один варіант.

Думаю, що найважливіше у виклику мультикультуралізму — прийняти, що може бути інакше, ніж загально вважається, — і що це нормально.

Бо ми надто прив'язані до ідеї, що тільки моє, є істинним, правильним, і саме так має бути.

А треба прийняти і погодитися, що є інші варіанти, звичаї, поведінка.

Зрештою, мультикультуралізм існує не тільки між різними країнами, але й між регіонами, навіть між старшим і молодшим поколіннями.

Культурні відмінності можуть бути гендерними, релігійними, мовними, пов'язаними з проживанням у сільській місцевості чи у великому місті.

Давайте просто визнавати факт, що так є.

Під час семінару ви провели з нами вправу, під час якої ми визначали найважливіші — для кожного з нас окремо — елементи своєї ідентичності. Це дало усім чимало приводів для роздумів. У нас був час записати те, що нас визначає, з чим себе ідентифікуємо — і, наскільки пам'ятаю, ми мали повну свободу...

Це була вправа «Хто ти?».

Ви «розпитували» нас про ідентичності у цікавий спосіб. Кожен міг вільно висловитися, але був момент, що треба було встати, коли називали якусь категорію: «сім'я», «релігія», «хобі», «місто» — щоб побачити, в яких «сузір'ях» утворюємо спільні групи.

Так. Важливим також було питання, як ти почуваєшся, коли залишаєшся наодинці, тобто коли опиняєшся у якійсь категорії сам. Це були, здавалося б, банальні категорії: чи є у вас домашні тварини? Чи любите готувати? Були і «серйозні» — мова, релігія, національність.

Складна вправа, бо коли робиш уперше, треба добре подумати, що сказати про себе. Хто ти: жінка, людина?

Начебто граней у нас багато, а з іншого боку, — ми не часто над ними задумуємося. Цікаво поглянути, що виходить на перший план: чи я в першу чергу дружина, мати, донька, вчителька? Питання не обов'язково про національність.

Після семінару я подумала, що якщо замислитися, то ти ніколи не є самотньою чи самотнім. Завжди знайдеш когось, з ким матимете щось спільне.

Може це буде студентство, батьківство чи пристрасть до подорожей. Варто замислитися над тим, що, маючи схожі сфери та референтні групи, всередині них можемо визначати себе по-різному. Наприклад, у ставленні до релігії хтось напише про себе, що він віруючий або належить до конфесії, а хтось — що невіруючий. Люди написали наче різні відповіді, а насправді мають більше спільного, ніж відмінного,

бо те, що обрали спільну категорію (релігія), означає, що духовні питання є для них важливими.

Організація подібного семінару не вимагає нічого складного. Потрібно трохи простору і, головне, часу, щоб відволіктися від поточних завдань і мати час для себе — для роздумів, самоаналізу, обміну думками, розмови...

І саме для цього існують культурні інституції!

Бо як часто у повсякденному житті ми замислюємося над тим, ким є, не кажучи вже про те, ким є мій ближній та інші люди навколо мене? Нам потрібно знайти для цього простір і час, запросити до себе людей. Вважається, що у період дозрівання, підлітками, ми активно шукаємо відповіді на подібні питання. А потім перестаємо, однак людина та її ідентичність змінюється протягом життя, тож це важливий і, певною мірою, дуже особистий досвід: встановлення контакту з собою, відкриття хто я, що для мене є важливим у цей конкретний момент мого життя.

Тож маємо різноманіття ідентичностей і стосунків у суспільстві, з іншого боку, — зникають міжособистісні стосунки. Може десь у цьому зародиться можливість знайти контакт — і з собою, і з іншими?

У молодого покоління справді є проблема з міжособистісним спілкуванням, з тим, щоб достукатися до іншої людини. Нещодавно мої студенти сказали, що вважають вкрай неввічливим дзвонити іншій людині, бо це небажане вторгнення в особистий простір. Якщо є справа — надсилайте повідомлення. Особисто я віддаю перевагу дзвінкам, тож не бачу у цьому нічого недоречного, мені подобається спілкуватися з людьми. А молодь сприймає інакше.

Подорожуючи, я відкрила для себе готелі самообслуговування, де немає рецепції. Такий формат справно працює. Бронюєте номер онлайн, приїжджаєте, роздруковуєте пластикову картку для ліфта і дверей, платите, заходите, виходите — ніякого особистого контакту. Зручно, але я віддаю перевагу традиційному прийому, коли мене вітають, є можливість запитати, як куди пройти, який ресторан рекомендують у цьому районі, що відвідати. Навіть якщо все описано в інтернеті. Сильно відчуваю, що я людина двадцятого століття, а двадцять перше століття — таки інша реальність.

Чи повинні ми створювати спільні простори і можливості для всіх, хто хоче брати участь?

Безумовно, так. Може ми не усвідомлюємо цього, але можливостей для особистих зустрічей не так вже й багато. Або є, та не для всіх.

Як людина, яка викладає польську мову іноземцям, часто чую від них запитання: «Галино, де я можу порозмовляти польською?». І це в Кракові, в самому серці Польщі!

Вважаю, що кожен має право на власний вибір, хоче він спілкуватися чи ні. Культурні інституції існують для того, щоб ініціювати спілкування, модерувати його. Якщо хтось не хоче, то не прийде, але треба дати шанс.

У МІКу ми часто чуємо від молодих людей, наших волонтерів, що вони беруть участь у заходах, спілкуються з людьми, щоб перевірити себе, оцінити вибір, чи обране їм підходить. Це можливість пізнати себе.

Те саме стосується відкритості до мультикультуралізму чи різноманітності — все зводиться до особистого рівня. Інтеграційна політика, стратегії та програми, звісно, важливі, але те, чи дійсно я відкритий до іншої культури, іншої людини, залежить від мене самого. Якщо у мене є друг або подруга з іншої країни, я маю можливість ближче познайомитися з іншою культурою, пізнати її.

Тож завжди наголошую, що найкращий спосіб вивчити мову — це познайомитися з хлопцем чи дівчиною, знайти друзів. Особисте знайомство дуже прискорює вивчення, по-справжньому. Або питаю студентів: «А ви бували на Святвечорі у польській родині?». Якщо хтось бував, то знає, що Різдво в Польщі — це не тільки зачинені магазини. Раджу їм скуштувати коропа чи мазурка на Великдень. Завжди заохочую індивідуальні, приватні дружні стосунки. Корисно познайомитися з кимось на семінарі, але дуже важливо, чи перейде це потім у більш приватний простір — знайомства, дружби, бо тільки тоді народжуються справжні стосунки.

Дуже ціную те, що приїхавши в Польщу я, образно кажучи, пірнула в неї з головою. Опинилася в оточенні поляків — на роботі, в гуртожитку, на вулиці, скрізь. Швидко з'ясувалося, що моя сусідка викладає польську мову у Вищій школі польської мови та культури при Сілезькому університеті. Я почала туди ходити, познайомила-ся з багатьма цікавими людьми. Після першого місяця, коли поїхала в Україну на кілька днів, хотіла якомога швидше повернутися, бо тут, у Польщі, у мене вже були друзі, студенти, заняття, справи, вирувало життя. Тоді я не усвідомлювала, як багато це мені дало з точки зору «занурення» в Польщу. Тепер дуже ціную.

Вважаю, що кожен має право на власний вибір, хоче він спілкуватися чи ні. Культурні інституції існують для того, щоб ініціювати спілкування, модерувати його. Якщо хтось не хоче, то не прийде, але треба дати шанс.

Та якщо одночасно приїжджає велика група людей, то природно, що, не знаючи мови, не знаючи звичаїв, вони тримаються разом.

Ось чому те, про що ми говорили на початку, здається таким важливим: готовність людей, які приїжджають, відкритися і покинути звичне оточення.

Звісно, трапляються складні ситуації, і нікого не можна примусити інтегруватися. Але якщо у вас є сили і ви плануєте залишитися, варто вливатися. Нічого не втратите, натомість багато набудете.

Прямий контакт дає відчуття безпеки, звільняє від почуття відчуженості та незрозумілості. При цьому ми стаємо менш сприйнятливими до маніпуляцій, до наративів політиків, до дезінформації.

Так, іноземець перестає бути абстракцією. Це хтось, кого я знаю, бо, наприклад, їхні діти приїжджають до наших. Це дійсно має зовсім інший вимір.

Вважаю, що добре впливати на молодші покоління, бо в ранньому віці легше розвинути чуйність, відкритість і готовність пізнавати інших. Коли дорослішаємо, наші думки займає багато серйозних питань — кредит, робота, діти, обов'язки — й на такі «дурниці» не залишається часу. Хоча це, звісно, не дурниці.

Які рекомендації ви б дали культурним інституціям?

Думаю, що важливо робити багато маленьких речей. Мова не про масові заходи з сотнями чи тисячами учасників, а про створення різноманіття можливостей для встановлення контактів і зв'язків. Культурні інституції не мусять вигадувати щось особливе, радше створювати умови для зустрічей: давати час, простір, заохочувати.

Культурна установа — це гарне місце, нейтральне для всіх учасників. Гості, безумовно, почуватимуться в безпеці, бо немає зобов'язань, хочеш прийти — приходиш. Звідти можна перейти в приватну сферу. Можна скористатися цим або ні — ніхто не примушуватиме до глибокої дружби. Безпека контактів полягає саме у відсутності примусу. Можеш встати і піти, якщо щось не влаштовує.

А що робити з питанням національних ідентичностей? Як діяти, щоб не цементувати поділ за мовною чи етнічною ознакою? Здається, не варто занадто зосереджуватися на представленні різних національних культур. Краще запрошувати людей до участі в «звичайних» заходах, організовувати зустрічі, відкриті для усіх — про екологію,

про моду — і підтримувати через мовних асистентів, які допомагатимуть у моментах нерозуміння. Щоб мовна діяльність не була найважливішою.

Так, всі ці вечори української культури — хоча не ставлю під сумнів їхній сенс — можуть закріпити стереотипи, що українець — це вишиванка, вареники, прапор...

Краще проводити спільні заняття типу приготування їжі, зустрічі за інтересами, поїздки, спорт, висаджування квітів чи щось подібне, що стане основою для подальшого розвитку контактів між людьми. Бо, виявляється, що мова не така вже й важлива, це тільки інструмент. Хоча порозумітися, звісно, треба, але в крайньому разі може допомогти англійська.

Ці типові презентації, де спочатку представляють щось українське, а потім польське — чи не пора від такого формату відійти? Давайте разом поїмо, приготуємо польсько-українську вечерю, чи італійську, чи якусь іншу — щоб був привід для контакту, розмови. Думаю, це більш людське. Хай не заносить нас високо, діймо в тій реальності, де й щодня. Поїсти, погуляти, побачитися з батьками, зустрітися з дітьми, пограти разом — кожен батько хоче, щоб його дитина розважалася і розвивалася, а він у цей час щоб міг трохи розслабитися. Важливо зійти на рівень повсякденного життя.

Культурна інституція має бути містком, з якого можна стрибнути в польське море. Далі — приватна справа. Важливо те, що мені подобається, в якому напрямку хочу рухатися. Дуже добре, якщо на цьому шляху я зустрічаю людей з інших культур, з якими мені є про що поговорити, й ми можемо щось зробити разом. Думаю, це правильний шлях.

**КУЛЬТУРА —
ЦЕ ТЕ, ЩО
МИ СТВО-
РЮЄМО
РАЗОМ**

**розмова
з Карлосом Панеком**

ЕЛЬЖБЕТА КАПРОНЬ: Власне, ти є хрещеним батьком цього видання. Після конференції «Солідарна культура», організованої МІКом і присвяченої налагодженню стосунків між польськими та українськими культурними колами у Кракові, ти запропонував розширити перспективу на всі національні групи, які тут проживають. На іншій конференції, підготовленій у співпраці з Інститутом європейських студій Ягеллонського університету «Разом через культуру», ми говорили, чим саме різні перспективи та досвід є для культурних інституцій. Основна ідея, певно, полягає в тому, що культурні інституції повинні переосмислити, що таке культура.

КАРЛОС ПАНЕК: Так. Для кожного це буде щось інше.

Здавалося б, культура — це та сфера, в якій новачок намагається освоїтися. І саме від цього залежить, чи почуватиметься він у іншій країні як вдома. Поговорімо, в яких напрямках дбати про інтеграцію. Такі дискусії необхідні, адже для багатьох з нас мультикультуралізм — нове явище.

Звісно. Польща століттями була мультикультурною країною, після Другої світової війни ситуація змінилася; це поняття зникло з політичної мови — але Польща все одно була мультикультурною.

Ти в Польщі живеш вже...?

П'ятнадцять років.

Зрозуміло, твій досвід польської дійсності відрізняється від досвіду людей, які вросли в Польській Народній Республіці або в 1990-х роках, — ми бачили однорідну, гомогенну Польщу, а мультикультуралізм, про який говоримо, був явищем, відомим тільки з підручників історії. Багато поляків досі переконані, що ми — монокультурна країна. Ми не бачимо реальності як вона є, продовжуємо вважати, що ми однорідні.

З власного досвіду і з того, що я читав, — бачу, що через колективну пам'ять справді трохи так є. На це сильно вплинула Друга світова війна, зміни кордонів після неї і період Польської Народної Республіки, що не заохочував приїздити сюди на заробітки чи робити кар'єру.

За ті десятиліття Польща стала, як мені здається, монокультурною країною.

Після падіння режиму не було можливості різко, за один день, все змінити. Це процес, який вимагає часу. У Польщі з'являється все більше людей з-за кордону, але, на жаль, останніми роками політика намагається створити образ Польщі як країни білих католиків, народжених у Польщі. Навіть згадки про Другу Річ Посполиту або часи, що були раніше,

омінають питання мультикультуралізму. Це питання дуже політизоване. Перестали згадувати навіть про польських татар і багатьох асимільованих поляків інших національностей.

А яка, на твою думку, є польська реальність? Чи, дивлячись на Краків, бачиш мультикультурне місто?

Бачу. Звичайно, не таке як Амстердам, Берлін чи Париж, але я бачу мультикультурне місто з великим потенціалом для діалогу, де всі меншини можуть співіснувати.

Мамаду Діуф, сенегальсько-польський музикант і громадський активіст, відкриваючи нашу конференцію, слушно говорив, що Польща може тішитися, що тут немає етнічних чи мовних гетто. Це стало мотивацією для мого проєкту — щоб ми не отямилися через десять років з усвідомленням того, що щось упустили. Я не хотів би, щоб в Польщі стався поділ на кращих і гірших громадян.

Польща має потенціал стати мультикультурною країною. Я бачу це не тільки в Кракові — все більше іноземців оселяється в Ряшеві, Ополі. Але якщо не створимо умов, щоб ці люди почувалися тут як вдома, ніякої інтеграції не буде.

Чи можуть культурні інституції бути природними місцями контакту? Впливати на те, щоб люди пізнавали одне одного, переставали бути чужими?

Так, вони мають бути такою агорою культури.

Одним з елементів культури — як ознаки людства — є обмін між соціальними групами. Культура твориться через дружній діалог. Тут я можу послатися на свій особистий позитивний досвід, тому що мене дуже тепло прийняли колеги та викладачі. Хоча я обрав досить консервативний напрям — історію в Ягеллонському університеті.

Ти приїхав до Польщі з Бразилії? Це був стрибок з одного континенту на інший?

Ще й який! Спочатку планував подавати документи в найкращі університети в Сполучених Штатах, в Англії, у Франції, але згодом подумав: «А чому б не в Польщу?» — адже звідси походить моя родина.

Вибрав історію, бо в той час — я говорю про 2008 рік у Бразилії — про Польщу було дуже мало відомо. Хоча я закінчив добру середню школу, історія Польщі починалася там з 1939 року, коли Гітлер вторгся на польську територію. Польща була країною, де почалася Друга світова війна.

А «Солідарність» там була?

«Солідарність» була. Але, наприклад, не було жодного слова про Річ Посполиту.

Мені потім було соромно, що всі мої друзі тут знали про Річ Посполиту, а я вперше почув про це в університеті. І про Комісію національної освіти, якою, вважаю, кожен поляк має пишатися, — на центральному рівні було створено орган, який наглядав за освітою в країні. Поляки знають це зі школи, а я дізнався аж в університеті.

Вважаю, що Польща має потенціал не тільки гостинно приймати іноземців, але й дати полякам відчуття цінності себе. Бо часто помічаю, що поляки тенденційно вважають те, що приходить із Заходу, кращим. Не погоджуюся. Можливо, щось в Англії чи США працює справніше, але це інші країни. А в Польщі є своє — щось краще, щось, може, не таке. Тож моя мотивація до дії полягає саме в цьому: погляньмо, що є доброго у Польщі. Можливо, щось не спрацює в інших країнах, а в Польщі працює.

Звісно, треба пишатися своїм походженням, своєю країною. Але немає кращих чи гірших культур. І це те, до чого я веду. Не вважаю, що моя бразильська культура краща, тож хочу привити її в Польщі, або що польська культура краща, тому її потрібно перенести в Бразилію. Кожна культура має цінність, кожна культура цікава, і вони еволюватимуть разом із змінами у світі. Є інтернет, все більше міжнародних шлюбів, студенти вільно подорожують по всьому світу. Питання тільки в тому, як ми налаштовані на зміни, бо зміни відбуваються — хочемо ми цього чи ні.

Тож давайте йти до діалогу, визнаючи власну цінність і цінуючи інших. Аби не впасти в культурний імперіалізм.

Те, що в бразильській школі немає польської історії, мене не дуже дивує, ми теж не вивчаємо історію Бразилії. Але ти повернувся в країну своїх предків. Чи польська культура була присутня у твоєму домі? Чи були якісь культурні мости, адже ти повернувся в країну, звідки емігрувала твоя сім'я?

Якісь контакти були, але загалом досвід перебування в Польщі став для мене цілковитою новизною. Я не знав мови, тільки «добрий день», «дякую» і «бедрик» — бо моя бабуся любить цих комах.

Що стосується польськості, то вдома мені мало що передали. У моїй родині не розмовляли польською, бо прадідусь і прабабуся дуже сильно переживали втечу до Бразилії. Мій прадідусь в молодому віці досяг

професійного успіху в Кракові і мусив усе покинути. Подався до невідомої країни. Звичайно, він згадував про своє життя у міжвоєнний період, але не у сенсі, що Польща чудова країна...

Потім моя бабуся побувала в Польщі в сімдесятих роках і мала безнадійний досвід у порівнянні з тим, що розповідав їй тато. Бо ця вільна Друга Річ Посполита з його розповідей перетворилася на «сіру Польщу» в комуні. Бабуся це добре відчула: коли поїхала до «Гавелки», персонал був страшенно неприємний, скатертини брудні — що геть не відповідало очікуванням. Думаю, і через це також у моїй родині не було культу Польщі.

Я походжу з родини асимільованих євреїв, освіта завжди для нас у пріоритеті. Але польськості чи єврейства як такого вдома не було. Звичайно, побували елементи, які я зараз сприймаю як польські, мені важко сказати, які саме, але завдяки їм не переживаю культурного шоку. Коли я приїхав сюди, підсвідомо відчув, що знаю щось подібне з дому.

Але на що це схоже: чи відчуваєш, переїжджаючи сюди, що наче переносишся в інший світ? Приїжджаючи з Латинської Америки у Польщу, — потрапляєш в іншу реальність?

Це перенесення в іншу реальність, так. У моєму випадку трохи інакше, бо моя сім'я польсько-бразильська водночас дуже міжнародна. Моя бабуся жила кілька місяців у Парижі, в Лондоні, в Нью-Йорку, тато жив у Нідерландах, я сам провів деякий час у США. Взагалі в нашій сім'ї іноземний досвід присутній. Мій тато розмовляє голландською, англійською, трохи німецькою.

Ти також знаєш кілька мов...

Так, до того, як приїхати в Польщу, я побував у Європі, у Штатах та Аргентині. Приїзд в Європу... Звичайно, для нас дивною зміною. Тим більше для людини, яка ніколи не була за кордоном, кожна річ може викликати зачудування. Як тут дивно поводитися, як незвично їдять.

У чому бачиш найбільші культурні відмінності?

Для латиноамериканців це, безумовно, питання їжі та погоди. Я б сказав, що це найбільший шок. І справа навіть не в тому, що бразильська їжа найкраща в світі — хоча це так! — питання в інгредієнтах. Люди звикли мати доступ до певного інгредієнта з понеділка по неділю, а приїхавши в країну, де він коштує набагато дорожче або його важко знайти, починають відчувати різницю. Простий приклад: я люблю чорну квасолю. Я готую її в скороварці і стільки, що вистачає на два

тижні — їм щодня на вечерю. А поляки дивуються: невже ти можеш їсти квасоллю щоденно? Так, можу. Бо це звичка бразильця. Якби я запитав поляка, чи може часто їсти бігос і відбивні, він би теж відповів ствердно.

Декому із мексиканців тут не вистачає спецій. А в магазині «Кухні світу» ціни вбивчі. Я не відчув цього на собі, але, думаю, що для латиноамериканців, для людей з Африки чи Азії це може мати суттєве значення.

Тобто культурні відмінності можуть мати конкретний смак?

Так, і погода. Я не звертаю уваги на тутешню погоду, бо не люблю спеку, тож перші зими в Польщі був у захваті.

Що ще може викликати дискомфорт?

Латиноамериканці, перш за все, дуже орієнтовані на сім'ю. Мені пощастило, що батьки навідуються до мене в гості, моя бабуся зараз живе в Кракові — ми всякчас разом. А зараз у Польщі з'являється все більше латиноамериканців, які непогано заробляють, але їхні батьки не мають закордонного досвіду, тож зазвичай саме вони їдуть до батьків додому.

Це далеко.

Далеко і дорого.

Чи трансформуються ці міцні родинні зв'язки — потреба в контакті з батьками та близькими — у потребу підтримувати близькі стосунки з іншими людьми?

Те, що я приїхав з Бразилії, не означає, що я повинен спілкуватися з бразильцями. Можу, однак не мушу. Я приїхав у Польщу, тож хочу знайомитися з поляками, чи не так? Про поляків, які живуть в Англії, часто кажуть, що вони тримаються тільки зі своїми. Те саме можна сказати і про українців, які спілкуються за кордоном виключно між собою. Це явище поширене в будь-якому суспільстві.

Просто є сфера досвіду, якою ділишся тільки зі своїми співвітчизниками: спільне дитинство, те, що дивилися по телевізору. Коли мої польські друзі кажуть: «А пам'ятаєш, як ми в ліцеї...?». — я випадаю з розмови. Мені цікаво слухати, але не можу нічого додати, бо моє дитинство пройшло в Бразилії. Або як вони згадують пиво «Командос» — ну не пив я його! А вони ходили на «Командос», прогулюючи лекції. Хтось з того ж покоління зрозуміє, що до чого, а я ні. Інший культурний досвід.

Тож цей контакт з оточенням, а не тільки з родиною, слухання музики своєї країни, певного покоління, того, що було в той час, — це все важливі спогади.

Навіть якщо ти вже «місцевий», потребуєш іноді відчутти, що ти тут — вдома?

Так, як вдома. Належність до певного покоління також важлива.

Коли люди говорять про мультикультуралізм, то часто думають про представлення культур різних країн, щоб місцеві жителі могли познайомитися з ними. Однак, з того, що розповідаєш, здається, що більше уваги слід приділяти також тому, щоб такі заходи були можливістю зібратися разом, поспілкуватися, згадати і випити пива.

Саме так.

Тут ми повертаємося до мого бачення, чому я все це роблю. Йдеться про те, щоб не було так: о, дивіться, це танцювальна група з Бразилії, ми подивимося їхній виступ і підемо звідси, щоб бразильці, які тут, могли і хотіли трохи себе показати. Себе і свою культуру. Тому що Польща і Латинська Америка знайомі переважно через стереотипи. Я часто чув, що Аргентина — це тільки танго...

Ще є футбол!

Власне! Як я можу скаржитися на те, що люди знають мою країну зі стереотипів, якщо сам не виходжу і не кажу: «Слухайте, в Бразилії є дещо більше». Так, є карнавал, є футбол, але подивіться, моя дружина з півночі їсть асаї інакше, ніж я, із Сан-Паулу. У Польщі бразильські ягоди асаї найчастіше подають з йогуртом, як десерт. На півночі так не їдять — їдять солоними, з м'ясом.

Про поляків існують свої стереотипи: що не посміхаються, п'ють горілку... Тому треба розповідати про те, що тут є цікавого.

І що тут цікавого?

Історія, наприклад. Чому ми не говоримо про Комітет з питань національної освіти? Звичайно, залежить від контексту, але іноді корисно говорити про такі речі. Одного разу в Еквадорі я запитав: «Яка конституція була другою у світі після США?». І гадали: Франція, Англія, а я сказав: «Ні, польська». Ова!

Це на свій спосіб руйнує нерозуміння, що Польща невідомо де, і не знати що там. Ну, і навпаки. Іноді варто цитувати такі речі, щоб руйнувати стереотипи.

Я розумію, що якщо приїжджаєш сюди вивчати історію, то досить добре пізнаєш і історію, і культуру, і менталітет, і літературу, і мистецтво, але ти, напевно, в меншості. Бо більшість людей приїжджає сюди працювати, а якщо вони приїжджають вчитися, то вчать щось інше. І власне — що тоді? Чи можна жити в Польщі, приїжджати сюди і не знати її історії? Певно, так. Але чи наближення історії дає щось приїжджим, щоб вони почувалися тут як вдома?

Це цікаве питання. Звичайно, Польща, принаймні відтоді, як я тут живу, була пасивною щодо цього. З одного боку, приємно, що поляки багато знають про польську історію. На жаль, останніми роками склалося так, що ми не говоримо про Польщу як про мультикультурну країну, якою вона була колись. Було б добре показувати цю історію.

Звичайно, приймаючи рішення про міграцію, навряд чи хтось керується історією — «Диви, я переїжджаю у Швейцарію, тому що її історія цікава». Їдуть, бо у Швейцарії краще платять, чи не так? Але, думаю, що поляки, пасивно ставлячись до мультикультурного питання, втрачають величезну можливість. На початку розмови ми згадували про позитивний аспект польської дійсності — те, що тут не формуються культурні чи мовні гетто. Однак бракує стимулів долучитися до спільних процесів. Суть в тому, щоб показати, що іноземці також можуть створювати щось цікаве в цій країні.

Через посилання на історичний мультикультуралізм?

Так, для людини, яка нічого не знає про Польщу, це може бути важливим поштовхом.

Звичайно, повідомлення має бути адаптоване до одержувача, але для тих, хто приїжджає сюди, дійсно варто було б дати відчуття, що вони можуть трохи більше... Не у кожному суспільстві культурні інституції і незалежні організації є відкритими, є відчуття, що ми всі в цьому разом, чи не так? Тож вважаю, що дуже добре, що в міській адміністрації Кракова працює бразилець. Це також свідчить про автентичність на різних рівнях, про те, що мультикультуралізм починає проявлятися в різних сферах.

Тут можна побачити певну пастку у слові «культура». Тому що ми автоматично думаємо про музику, театр, кіно, мови, і менше замислюємося над тим, що мультикультуралізм означає, що ми маємо представництво різних культур у різних сферах життя. Як нам трансформувати таку реальність, як сприяти процесам, що зроблять нас рівними?

Насамперед треба усвідомлювати, що культуру створюємо разом. Культурні інституції можуть започатковувати події, які сприятимуть діалогу —

Насамперед треба усвідомлювати, що культуру створюємо разом. Культурні інституції можуть започатковувати події, які сприятимуть діалогу...

цього дещо бракує. Наприклад, я знаю групу бразильців, які щомісяця зустрічаються в іншому місці, щоб разом читати та обговорювати книжки. Бібліотеки могли б цю ідею використати і раз на місяць надавати читальню для бразильців.

Звичайно, треба, щоб бразильці знали, що є Краківська Бібліотека і що там можна проводити заходи. Бо у нас, в Бразилії, інституція — це щось недоступне — як ти до них напишеш? Чи хтось відповідь? Але відколи працюю в мерії, то бачу, що багато краківських інституцій відкриті до зовнішніх ініціатив — як і ви — якщо людина приходить і каже: слухайте, у мене є цікава ідея, ідею розглядають.

Дійсно, варто подбати про скорочення дистанції між інституціями та мешканцями міста. Особливо що стосується мігрантів, які не зовсім добре орієнтуються в місті; але контакт з культурною інституцією може бути занадто високим порогом входу, відлякувати. Чи є якась порада від тебе? Наприклад: шукайте неформальні групи та ініціативи і заохочуйте їх до співучасті? Не чекайте, аж вони прийдуть до вас, бо між вами занадто велика відстань?

Так, але найкраще використовувати амбасадорів.

Амбасадорів? Це ж, власне, яка відстань!

Ні! Маю на увазі низових послів. Представників різних прошарків суспільства.

Коли я працював у Національній агенції академічних обмінів, ми, зокрема, розповідали і пояснювали людям, як тут є, заохочували долучатися до спільних ініціатив. Але усе має бути взаємним: треба з'ясовувати, як наша реальність сприймається новоприбулими, що вони розуміють, а що ні.

Тобто потрібні амбасадори-зв'язківці?

Саме так. Хто знає, наприклад, що турбує українців, які приїжджають до Кракова? Тільки вони самі. А що бентежить бразильця, я розумію. Треба працювати, розповідати, яким чином культурні інституції відкриті для них, вчити бути конкретними, якщо хочуть провести власний захід. Щоб уміли правильно комунікувати: хочеш зробити те чи інше, звертайся в таку-то інституцію.

Але, як розумію, корисно провести кілька зустрічей, на які іноземці могли б прийти і поспілкуватися з представниками установ?

Не впевнений, чи саме у такому форматі. Але це хороше питання — треба подивитися, що вийде. Не знаю, чи інформаційна зустріч не здаватиметься нудною....

Я не мала на увазі інформаційну зустріч, мова про більш неформальні контакти: бо якщо знаю одну-дві людини десь в інституції, то маю кому зателефонувати і запитати, до кого варто звернутися зі своєю ідеєю.

Гаразд. Я думав про щось на кшталт: у п'ятницю буде зустріч у МІКу, приходьте, поговоримо. Підозрюю, що бразилець не піде, бо сумніватиметься, що від зустрічей і балакання буде користь. Я волів би почути: «Чи хочеш прийти на розмову тет-а-тет? Покажемо тобі, що ми за інституція, що ми робимо, які у нас можливості». Тоді думаєш: «Ого, круто — піду!».

Тобто потрібно розвивати неформальні особисті контакти.

Безумовно. Нетворкінг і неформальні контакти. Спільна їжа, музика теж годяться...

Оскільки ми згадали про музику: чи щось у польській фоносфері може бути особливо цікавим для іноземця?

Я не дуже знаюся на польській музичній сцені, але, наприклад, мені подобається Kapela Ze Wsi Warszawa. У них відчутна слов'янська душа.

Польський рок до мене не промовляє, бо загалом рок у 1980-х роках був вкорінений у культурі конкретних країн, важливо відчувати його місцеві елементи. Оскільки я не живу у Польщі з дитинства — пам'ятаю деякі пісні, але у назвах гуртів гублюся. Мені важко ідентифікувати себе з ними, але я розумію, чим вони є для вас. Розумію, яке це має культурне значення.

Також важко сказати, що таке бразильська музика, бо у нас різні музичні традиції — від півдня до півночі — деякі звуки просто западають мені в серце. Польські — менше, але не тому, що гірші, а тому, що перші вісімнадцять років я стикався з чимось іншим. Бо музика і їжа — багато в чому є питанням пам'яті. Що мама співала, що мама готувала. Є навіть приказка: як у мами.

Під час конференції «Разом через культуру» Мамаду Діуф представив мультикультурне виконання пісні Чеслава Немена «Варшавський сон». Інтерпретація цієї пісні різнокультурними мешканцями Варшави справила на нас велике враження.

Це одна з найкращих інтерпретацій пісні.

Варшав'яни різного походження знайшли себе в її посланні, адже це пісня про «мою Варшаву», місто, з яким себе ідентифікують. У контексті мультикультуралізму ми часто думаємо про представлення різних культур, але зворотний

процес — інтерпретація польського — теж важливий. Побачивши щось цікаве — показати це по-своєму, переробити.

Потрібно йти назустріч одне одному і зустрічатися на півдорозі.

Від зустрічі культур народжується щось нове.

Польське і мультикультурне водночас?

Так, важливо вбирати в себе те, що є тут, на місці.

Це стосується також мови?

Гадаю, що так. Пам'ятаєш, Мамаду казав, що якщо довго будеш у Польщі, то, імовірно, все ж таки вивчиш польську мову? Це правильний підхід.

Зі мною інакше, бо я приїхав сюди вчитися. Мені важко уявити, що хтось приїжджає працювати в корпорацію, де використовують англійську мову, та ще й, наприклад, з маленькими дітьми, а через півроку починає читати Міцкевича. Але вчити мову — це поважати країну.

Не всі нові мешканці вивчають польську. Дехто тому, що приїхав сюди на короткий час або функціонує у міжнародному колі з англійською мовою спілкування. Є також люди, які мають проблеми з вивченням мови, не обдаровані в цьому напрямку. Що з такими робити? Якою мовою спілкуватися з мультикультурними мешканцями міста? Чи рятуватися англійською?

Безумовно, потрібно розширювати доступність інформації різними мовами. Але я віддавна задумувався про англійську. Наразі англійська є універсальною...

У мене немає відповіді на це питання. Але я чітко відчуваю специфічну перспективу англомовних людей. Є таке загальне переконання, що весь світ розмовляє нашою мовою. І коли трапляється момент, що не вдається вільно дискутувати через мовний бар'єр, є очікування, що перейдемо на англійську і буде легше. Це також трохи виключає.

Безумовно, у міжнародному спілкуванні використання англійської мови є дуже зручним. Але якою мовою проводити зустрічі, семінари?

Коли говоримо про мультикультуралізм, з одного боку, англійська мова є зручною, але з іншого боку, не всі почувають з нею комфортно. Усе ж таки офіційна мова країни — польська. У мене змішані відчуття.

Якщо знаємо, кого запрошуємо на зустріч, чи варто шукати якусь іншу мову як спільний знаменник?

Складність у тому, щоб не потрапити в пастку, бо завжди трапиться хтось, хто розмовляє іншою мовою, ніж усі. Це тема, над якою треба працювати разом. Звичайно, тут дуже допомагає дружнє ставлення людей.

Тож висновок простий — допомагати людям вчити нашу мову, що, зрештою, нелегко — і для поляків теж! — і створювати умови, де вони могли розмовляти та практикуватися?

Але без примусу — якщо ти в Польщі, то мусиш розмовляти польською; треба вміти показати, що польська мова дуже цікава.

Як з'явилася твоя ініціатива створення Музею польської мови?

Я хочу, щоб з'явився такий музей, бо вважаю, що польська є прекрасною мовою — складною, важкою, але прекрасною. Варто її цінувати. Важко стверджувати, що Польща не є мультикультурною країною, коли має багато запозичень з інших мов: з німецької, італійської, французької, російської, чеської. Про це варто говорити — з надією, що Польща знову стане справжньою, тобто мультикультурною.

**БОГ ДАВ
НАМ РОЗУМ,
ЩОБ МИ
РОЗДУМУ-
ВАЛИ**

**розмова
із імамом Адамом
Ваджі Абдель Фаттахом**

ЕЛЬЖБЕТА КАПРОНЬ: Коли я готувалася до цієї розмови, то замислилася над тим, що я знаю про іслам. Перше, що спало мені на думку, — які ж ми в Польщі релігійні невігласи! Не вчимося релігій, а якщо щось і знаємо, то тільки про свою власну. Чи в мусульманській громаді теж так?

АДАМ ВАДЖІ АБДЕЛЬ ФАТТАХ: Звісно, що так!

Мені соромно за своє невігластво, але тим більше хочеться дізнатися хоча б основи про іслам і що означає бути мусульманином у Польщі.

Можемо говорити про все. Ти, певно, вже помітила, що я не ображаюсь на питання, можеш сміливо питати мене про що завгодно.

Почнімо, може, з людського фактору. Хто такі мусульмани у Кракові?

Якщо брати Польщу в цілому, то мусульманську громаду можна розділити — звичайно, дуже спрощено — на три групи: польські татари, іммігранти з ісламських країн і поляки-конвертити. Польських татар у Кракові практично немає, вони проживають у північних і північно-східних регіонах Польщі.

Коли я приїхав сюди — бо я не краків'янин, а люблінець — найбільшим викликом для мене було побачити велику культурну мішанину. Я не був готовий, бо зазвичай в одному місті трапляється близько 20-30% конвертитів, а більшість — люди, які емігрували десяти або більше років тому з арабських країн. Зараз потік новоприбулих значно збільшився, тож хоча кількість новонавернених поляків зростає, їхня відсоткова частка зменшується. Аналогічна ситуація з арабами — їх ще менше у відсотковому відношенні, натомість маємо набагато більше людей з Індії, Пакистану, Узбекистану, Таджикистану. Я сам наполовину поляк, наполовину палестинець. Це неабиякий виклик: великі відмінності в культурі, звичаях, мові.

Тобто можна говорити про мультикультуралізм у самій мусульманській громаді?

Так. Я проводжу хутби, тобто п'ятничні проповіді, трьома мовами: польською, арабською та англійською. І бачу, що цього недостатньо. Мені потрібен хтось, хто б перекладав, наприклад, російською, бо у нас багато вихідців з колишнього Радянського Союзу, і жодної з трьох названих вище мов не вистачає.

Для нас міграційні рухи також є викликом. Ми дивимося на них позитивно, бо знаємо, що люди приїжджають працювати, покращувати свої

умови життя. Ми відкриті для них. З іншого боку, треба перебудувувати свою діяльність, думати про те, як говорити з новоприбулими, як достукатися до них, зрозуміти їхні проблеми.

У чому саме полягає мовна проблема? Хіба мова молитви не арабська? Чи можна бути мусульманином, не знаючи арабської?

Іслам — це не арабська релігія, це релігія для всіх. Люди часто плутаються в цьому питанні; араби становлять менше 20% усіх мусульман у світі.

Єдиний арабський елемент, пов'язаний з ісламом, — Коран. Коран був написаний арабською мовою, а про переклади Корану ми завжди говоримо, що це не Коран, а переклад Корану того чи іншого авторства.

Щоб бути мусульманином, не обов'язково вивчати арабську, але корисно знати переклад деяких сур, тобто розділів, з Корану. Обов'язковою молитвою є читання початкової сури — ця молитва читається арабською. Навернений поляк може читати її з транскрипцією, хоча, безперечно, повинен розуміти, що читає — щоб це не було просто промовляння слів. Для цього й потрібні переклади. Крім того, коли мусульмани моляться вдома, — адже у нас є обов'язкова молитва п'ять разів на день — треба молитися арабською. А проповіді виголошуються місцевими мовами.

Чи означає це, що носії мови можуть вибирати, які проповіді їм відвідувати?

Ні! Молитва — це короткий ритуал, і ми також намагаємося робити наші проповіді короткими і по суті. Я виголошую проповідь спочатку арабською, потім польською, а потім англійською. Загалом усе триває менше тридцяти хвилин.

Оскільки знаєш, якими мовами розмовляють твої прихожани, то це спільнота, де люди знайомі між собою?

Чим менша громада, тим краще люди пізнають одне одного. Ми дбаємо про те, щоб такі зв'язки формувалися, бо хочемо допомогти людям. Але я не знаю кожного, не знаю більшості людей, що приходять до мечеті, бо бачу їх здебільшого тільки у п'ятниці, під час молитви. Але є люди, які дають мені знати, що мають певні потреби.

Ми хочемо, щоб люди знали одне одного і могли допомагати собі навзаєм. У нашому Ісламському культурному центрі на вулиці Грошківій є кімната, куди будь-хто — і не тільки мусульмани — може зайти будь-коли й взяти їжу, засоби гігієни та миючі засоби, якщо потребує. Цим

опікуються заможніші мусульмани краківської громади. І я бачу, що потреба є, бо люди приходять.

З іншого боку, відомо, що чим більша спільнота, тим більше люди поділяються на групи, бо мають різні інтереси, різний вік. А також через те, що ми з різних культур, нам важче ладнати одне з одним. Тому я всім, хто приїжджає до Польщі і пов'язує своє майбутнє з Польщею, кажу, що необхідно вчити польську мову. Пояснюю, що для них польська мова важливіша за арабську, бо зможуть мати тут друзів, будуть на ринку праці. Не громадяни Польщі повинні пристосовуватися до російської, арабської, китайської, а ми — оскільки ми тут, нам буде легше сконцентруватися на місцевій мові. Також з поваги до країни, в якій ми перебуваємо. Якби ми всі знали одну мову, нам було б легше спілкуватися одне з одним. Відсутність спільної мови також заважає нам зблизитися.

Гадаю, що для новоприбулих мігрантів-мусульман природно знайти на карті Кракова мечеть або Ісламський культурний центр — місце молитви і водночас місце зустрічі. Чи є сенс шукати інформацію про мігрантів і контактувати з ними через мусульманські громади?

З розмов з представниками муніципальної влади я знаю, що за їхніми оцінками, — і це не стосується постійних мешканців Кракова, а переважно студентів — у Кракові проживає від 6 000 до 10 000 мусульман. З іншого боку, кількість людей, що моляться в наших двох центрах, на Грошківій і Собеського, становить близько 300 осіб. Тож мені здається, що є люди, які, приїхавши, шукають у Google Maps мечеть або Ісламський культурний центр, а є також молодь, яка радше гуглить найкращий клуб у місті або інші розважальні місця. Водночас щоразу, коли з'являються нові люди, ми намагаємося запитати: «Як ви до нас потрапили, почули від когось чи самі шукали?».

Найчастіше виявляється, що люди приїжджають до Польщі, вже знаючи когось тут, і саме від нього дізнаються про наші два центри. Тож інформація поширюється здебільшого за принципом із вуст в уста.

Повернімося до питання культурних відмінностей. Чи правильно я розумію, що оскільки іслам є універсальною релігією і кожен може сповідувати її, то відмінності між мусульманами зумовлені культурою країни, з якої вони походять, а не якоюсь «версією» ісламу?

Іслам є для всіх, і кожен може його сповідувати. Також, якщо хтось хоче піти, то може це зробити; іслам — не закрита бульбашка, в яку можна тільки увійти, й застрягнути, як у грі лімбо. Проблема полягає в неправильному розумінні ісламу.

Наскільки я сам люблю різні культури, настільки ж неприпустимо, щоб хтось тісно пов'язував свою культуру чи культурні надбання з ісламом, бо від цього виникають патології. Часто можна почути в ЗМІ, що в різних країнах стається насильство чи злочини, винуватці яких кричать, що чинили це в ім'я Бога або в ісламу...

Але це геть-чисто суперечить вченню Ісламу! Якщо відкрити Коран чи хадиси, ніде такого не знайдете.

З іншого боку, в деяких країнах правді трапляються аномалії, саме через брак знань і через культурний імпринтинг. Найчастіше спотворене розуміння ісламу виникає у мало освічених верствах суспільства, у дуже простих людей, які живуть у власній культурній бульбашці. До них дуже непросто достукатися. Таких людей в Європі небагато, тому що їм важко навіть виїхати зі своєї країни. Але коли вони приїжджають сюди, не можуть збагнути, що ми навчаємо не іншого ісламу, а саме істинного — ісламу осереддя. Бо наш підхід не вкладається в їхні уявлення, і вони кажуть, що ми, як імами, пов'язані з Мусульманською лігою, надто ліберальні. Але ні — правдивий іслам з Корану і Сунни, тобто з традиції Пророка.

Не існує ісламу європейського, арабського, пакистанського чи індуїстського. Іслам єдиний. Принципи однакові, тільки, на жаль, є культурні домішки. Люди часто приймають неправильні моделі своїх країн, політичних чи духовних лідерів, яких вони хочуть наслідувати. Це спричиняє проблеми.

Чи зобов'язані мусульмани слухати свого імама?

Я намагаюся навчити людей не сприймати те, що вони чують з моєї проповіді, як істину в останній інстанції, а перевіряти, вивчати, користуватися власним розумом. Тим більше, що Бог не каже в Корані «йдіть за імамами», а каже, що дав нам розум, щоб ми міркували. Уміння думати — це те, що відрізняє нас від тварин. Кожен може робити висновки, виховувати себе і зростати. Я теж помиляюся. Маю добрі наміри, але можу помилятися.

Я постійно пояснюю братам і сестрам, що якщо наші пророки — Адам, Мойсей, Ісус, пророк Магомет — були пастухами, то це не означає, що вірні мають бути вівцями (сміється). Наші пророки були Божими обранцями, мали досконале знання про релігію, водночас і вони могли усього не знати. Має бути діалог між пророком і віруючими. Це суть нашої релігії. Слова імама є не істиною в останній інстанції.

Хто такий імам? Яка його/її функція?

Слово «імам» означає «лідер». Імам окрім того, що веде молитви чи має більші знання в певних галузях (бо є люди, освіченіші за нас в інших галузях), нічим не відрізняється від іншого вірянина. Імам своєю поведінкою має показувати добрий приклад. З іншого боку, немає ієрархії, згідно з якою імам стоїть набагато вище за решту вірних.

Я не безгрішний, намагаюся вчитися щодня. Але, звісно, бути імамом — це певний престиж в очах людей. Треба пам'ятати, що цей статус пов'язаний з великою відповідальністю. Можуть бути люди дуже хороші і чисті душою, але прості, якими легко маніпулювати. Таке трапляється в кожній релігії. Дуже легко маніпулювати людьми, які не думають самостійно.

Я хочу з цим боротися, бо люблю свободу слова. Завжди, навіть якщо хтось має образитися на мене, я спочатку вислухаю його і відповім; це краще, ніж порвемо усі контакти, відгородимося і заблокуємося. Не так має бути. Хочу, щоб наша спільнота прогресувала, вступала в дискусію, рефлексувала, не була інструментом в чужих руках. Хочу, щоб усі, не тільки мусульмани, а й кожна людина використовували здатність мислити. Наш Господь, звісно, Бог, але тут, на землі, кожен повинен бути ковалем власної долі, а не чиєюсь маріонеткою.

Хочу ще розпитати трохи більше про культурні впливи. Іслам є універсальною релігією, але тут, у Польщі, ми переважно асоціюємо його зі східними музичними та візуальними мотивами. Характерні співи, мінарети... Це цікаве, але водночас чуже, інше. Наші знання та уявлення про культури Близького Сходу переносимо на сам іслам. Тим часом, всі ці елементи не є сутністю ісламу, чи не так?

Так, окрім азану, тобто заклику до молитви. Це справді може бути цікавим, якщо муедзин має гарний голос. З іншого боку, іслам у першу чергу базується на шести стовпах віри і п'яти стовпах ісламу.

Напевно, ми частіше чуємо про п'ять стовпів... Впорядкуймо ці базові знання.

Стовпи віри є важливішими за стовпи ісламу, бо саме вони визначають, чи є людина мусульманином, чи ні.

Стовпи віри — це насамперед віра в те, що немає іншого Бога, окрім Єдиного Бога. Далі йде віра в ангелів, в об'явлені книги, тобто Тору, Євангеліє, Коран, псалми і так далі. Водночас іслам вчить, що Коран є тим остаточним одкровенням, яке людина не може змінити. І справді,

*Хочу, щоб наша спільнота
прогресувала, вступала
в дискусію, рефлексува-
ла, не була інструментом
в чужих руках.*

первотвір часів пророка Магомета можна побачити в музеї в Стамбулі, і кожен Коран у кожній мечеті світу є точнісінько такий самий. Якщо, читаючи Коран під час молитви, я зроблю помилку, мене поправлять інші вірні. Це наш обов'язок, ми дбаємо про безперервність цієї книги.

Далі йде віра в пророків, віра в Судний день, яку ми поділяємо з християнами та юдеями. І віра в долю, тобто віримо, що все, що з нами відбувається, не є випадковістю. Це Божий план, і таке розуміння допомагає нам у важкі моменти.

А стовпи ісламу — це те, що мусульманин і мусульманка зобов'язані робити, бо якщо не робитимуть, то не вважатимуться мусульманами. Обов'язками є сповідання віри, щоденна молитва, піст у місяць Рамадан, милостиня і раз у житті паломництво до Мекки, якщо є така можливість. Не дотримання цих обов'язків вважається гріхом. З іншого боку, якщо хтось не вірить у жодний зі стовпів віри, він не є мусульманином.

Ти докладно визначив, що означає бути мусульманином — більше чи менше практикуючим. Я не бачу особливих культурних чи звичаєвих елементів, які відрізняють іслам, окрім того, що є обов'язкова молитва п'ять разів на день. То що робити з культурою, яку мусульмани, приїжджаючи з різних країн, привозять із собою?

У Кракові це тільки починається, а в Познані, наприклад, вже маємо добре розвинену діяльність. Ми хочемо, щоб люди, які приїжджають сюди з різних країн, знали, що культура — це щось прекрасне, ми її поважаємо, але культура не є частиною ісламу, і якщо трапляються погані елементи, то іслам їх відсікає. Наприклад, носиш гарний одяг? — Прекрасно! Демонструєш аморальну поведінку — засуджуємо.

У Познані проводять марокканські й єменські вечори, пов'язані з кухнею, з національним одягом, з музикою. Палестинці часто танцюють дебку, свій народний танець. Намагаємося зробити так, щоб кожен, хто прибуває, зберігав свою культуру.

Часто найбільша проблема виникає з новонаверненими. Вони думають, що, прийнявши іслам, мають уподібнитися до арабів. Це проблема. Ми хочемо, щоб вони були гордими польськими мусульманами; зрештою, у нас прекрасна польська традиція, слов'янська музика. А тут жінка чи чоловік приймають іслам і раптом хочуть змінити своє ім'я. Гарні польські імена хочуть замінити на арабські. Це також через брак розуміння. Коли питаємо їх навіщо, відповідають, що хочуть почати життя заново. Але ж ім'я нас якось визначає, чи не так?

Так, але подібно стається, коли людина вступає в чернечий орден і бере ім'я святого покровителя.

Одна справа, коли береш ім'я патрона, і геть інша, колиобираєш собі нове ім'я. Тобто, учора була Кароліна, а тепер раптом хоче називатися Фатімою.

Ми проти цього, бо за часів Пророка в його громаді були люди з Ефіопії, Персії, Риму, і Пророк ніколи не говорив, що ви повинні змінити ім'я на більш арабське. Абсолютно ні. Люди не розуміють суті релігії і думають, що культура ісламу — це арабська культура. Але ні. Арабська культура має багато прекрасних якостей, але має і такі, якими не варто захоплюватися. Якщо людина переймає весь арабський багаж, то часто переймає і гірші якості.

Я пишаюся своїм арабським походженням! Однак усвідомлю певні його недоліки. Так само люблю польську традицію, бо відчуваю себе поляком, але усвідомлю не найкращі якості нашої нації, бо є й такі. І переконаний, що в слабких аспектах ми повинні вдосконалюватися, а хороші — берегти. Про них не можна забувати.

Те ж саме з культурою. Ми її плекаємо, показуємо, що це культура різних мусульманських країн, що вона відрізняється, та об'єднує нас релігія. Це наш меседж. Іслам єдиний. Як я вже казав: немає європейського ісламу, арабського, китайського.

А культурні вечори організовує мусульманська громада?

У Варшаві та Познані відбуваються ночі храмів, ночі музеїв та інші подібні заходи, при організації яких наші центри співпрацюють з культурними установами міст. Ми також проводимо Дні християнства в мечетях. Це сестринська подія до Днів ісламу в Католицькому костелі. Запрошуємо людей прийти і наблизити іслам християнам, а християни показують мусульманам, що таке християнська релігія.

Бо, як говорилося на початку розмови, не тільки християни, а ми всі неграмотні і неосвічені, коли йдеться про інші релігії. Якимось я отримав запитання від членкині нашої спільноти, чи можна їй читати Біблію. Я відповів: «Звичайно, чому ні? Підіть купіть і читайте». А деякі мусульмани дуже обурились: «Як це так, у нас є своя Книга». Таке мислення — шлях до того, що було раніше: до списку заборонених книг. Коли людина впевнена у своїй вірі, то читання священних книг інших релігій

не підважить її переконань, а знання завжди важливі. Неосвіченість, незнання іншої сторони породжує тільки страх.

Запрошую тебе до нашого Центру, у нас є маленькі Корани, перекладені польською мовою, можеш взяти і прочитати. Коран також доступний в інтернеті у версії професора Белявського. Безкоштовно. І там немає нічого страшного. Але якщо набереш в пошуковій системі «іслам, насильство, жінки, смерть», то зрозуміло, що знайдеш.

Навіть якщо погуглю просто «іслам», то побачу страшилки.

На жаль. Якийсь фрагмент вірша, вирваний і кинутий в ефір. І ніхто не знає контексту ні цілого вірша, чи не так?

Коран засуджує насильство; якщо говорить про боротьбу — то як про оборону, тобто ви маєте право захищати себе. Коли агресор вторгається — як Росія вторглася в Україну — ми підтримуємо людей, які захищаються. У Корані є вірш, де Бог каже: «Вам дозволено воювати, але не будьте загарбниками. Воістину, Бог не милує загарбників». Ми маємо право захищатися, але не нападати! На жаль, через брак знань, через невігластво люди, які не знають ні Біблії, ні Корану, ставляться до нас вороже, часто не хочуть розмовляти, бо мають настільки сформований ЗМІ, інтернетом світогляд, що воліють не мати справи.

Якщо у мене виникнуть питання щодо прочитаного в Корані, чи можу я, немусульманка, підійти до імама і запитати?

Звісно!

Я завжди радий бачити таких людей і вислухати запитання. Якщо я знаю відповідь, я спробую пояснити, про що йдеться у вірші. Якщо не матиму таких знань, подзвоню розумнішим за мене людям, вони знайдуть відповідь, а я передам її тим, хто цікавиться ісламом.

Наш центр відкритий для всіх. Щонеділі з 17:00 ми проводимо заняття для немусульман і немусульманок. Можете прийти, посидіти, послухати, поставити запитання. Будь-які! Скажімо, прочитали щось жахливе в інтернеті або побачили по телевізору. Я не ображуся, коли мене про це запитаєте. Сподіваюся, що зможу розвіяти сумніви щодо таких випадків, і, звісно, охоче відповім на всі запитання.

Те, що ти говориш про міжрелігійний діалог, про зустрічі на рівні церков, свідчить, що християнство та іслам близькі між собою.

Аякже!

Однак той факт, що іслам прийшов до нас з країн Азії та Близького Сходу, створює «культурний розрив» і релігія віддаляється. У чому схожість?

Я завжди нагадую людям, що Ісус був євреєм, а Діва Марія не з Ченстохови, а єврейка. Наші релігії походять з Близького Сходу.

Це не означає, що Бог любив тільки один народ або одне місце на землі — він просто зосередився на ньому, бо йому подобалася культура Близького Сходу.

Скрізь була ця місія, віра в єдиного Бога. Та справді, як кажеш, люди часто сприймають іслам як арабський світ. А це світ, який нам чужий, на жаль. Такий підхід будує фальшиві стіни і стирає факт, що ми маємо багато спільного. Ми вже говорили про стовпи віри. Подумайте про це так: якби я не вірив в Ісуса, я не міг би бути мусульманином, так? Іслам — єдина релігія, окрім християнства, яка визначає, що бути вірним означає також вірити в місію Ісуса.

Отже, це спільні, великі, важливі елементи, і саме на них ми зосереджуємося в міжрелігійному діалозі, під час Днів ісламу в Католицьких костелах чи Днів християнства в мечетях. Те, що існують відмінності, очевидно. Якби їх не було, ми сповідували б одну релігію. Але для того, щоб панував мир, треба пізнавати одне одного. Зосередитися на тому, що нас об'єднує, а не роз'єднує. Бо інакше, на жаль, світ стане ще божевільнішим.

Мені здається, що це завдання мають вирішувати не тільки костели — вони вже цим займаються. Може, варто діяти через освітні програми у співпраці з культурними інституціями. Бо якщо ми визнаємо, що поляки є християнами на декларативному чи культурному рівні, то буде корисно знати, що іслам як релігія нам набагато ближчий, ніж культури мусульманських країн.

Вірно!

У цьому сенсі іслам може бути мостом для пізнання культур та інтеграції з людьми, які приїжджають сюди з інших культур, з мусульманських країн.

Я вдячний і завжди пам'ятатиму про внесок протягом століть татарських братів і сестер, які живуть тут. Татари оселилися в Польщі, віддали своє життя за цю країну, розбудовували її, зберегли свою релігію

і культуру, але повністю інтегрувалися з поляками. Відчували і відчувають себе поляками. Завжди були і є лояльні до Польщі. Це добрий приклад, щоб показати суть ісламу.

Найгірше, що може статися з нами — це загнати людей у гетто чи ізолювати їх. Так виростають мури між людьми. Ми повинні показати, що іслам будує мости порозуміння. Є багато простору для розмови, діалогу і побудови взаємних стосунків.

Я бачу тут матеріал на щонайменше кілька проєктів, які можна реалізувати у співпраці з різними культурними інституціями, щоб поговорити з людьми, витягати їх з осібних бульбашок.

Так, так, звичайно. У нас немає проблем прийти, поговорити, представити свою думку, свою релігію. Якщо ми принаймні перестанемо боятися один одного, сприйматиму це як велике досягнення.

Дійсно, за нашими словами і діями часто стоїть страх. Такі вже у нас «заводські налаштування» — якщо чогось не знаємо, то про всяк випадок остерігаємося. Думаю, важко зруйнувати наявні негативні стереотипи, але можемо зосередитися на побудові хороших.

Так, створити противагу.

Це суспільний інтерес — не покладатися на невігластво, не продукувати страхи. Це також можливість залучити до діалогу нових людей, які приїжджають сюди з мусульманських країн. Тим більше, що якщо ми чогось боїмося, то це працює і в зворотному напрямку.

Звичайно! Для людей опинитися в чужій країні, з незнайомою релігією та культурою — дуже складно.

Спробуймо поглянути на польську дійсність очима неполяка з Близького Сходу. Ти кажеш про себе, що ти мігрант з...

...Любліна! [сміється]

Як розумію, Люблін і Краків можуть бути двома різними світами. Але хочу запитати про твого батька, Недала Абу Табака, який був співзасновником і муфтієм Мусульманської ліги в Польщі. Виходячи із сімейного досвіду, чи бачиш, що може стати доброю точкою входу в нашу реальність для прибулих з Близького Сходу?

Це цікава історія. Мені дуже шкода, що тата вже немає з нами і він не може розповісти про це сам. Тато приїхав сюди вивчати медицину...

З Палестини?

Ні, моя сім'я була біженцями з Палестини. Батько-палестинець народився в Саудівській Аравії, виріс у Кувейті, мав йорданський паспорт. А приїхав у Польщу вчитися. Це було перед 1989 роком.

Коли приїхав до Любліна, то першого ж вечора заблукав у Старому місті. Польською тоді не знав ані слова; не знав, як дістатися до кімнати, яку орендував. Зустрів старшу пані, яка поцікавилася звідки він. Тато, звісно, не міг відповісти польською, тому просто показав адресу, дав знати, що йому потрібно доїхати на ту вулицю, а він не вміє.

Від центру до помешкання було понад три кілометри. Пані взяла тата за руку і повела!

І він полюбив Польщу, поляків; бачив, що навіть прості люди, дуже цікаві. Розумні, неупереджені. На той час суспільство було однорідним, іноземців у Польщі траплялося мало. Люди цікавилися приїжджими, проявляли відкритість. Відомо, що комуністична пропаганда мала сильний вплив, але люди не боялися. Самі мали небагато, але охоче ділилися і запрошували у гості на свята. Додаткова тарілка на Святвечір не просто символічна.

Люди частіше ходили у гості.

Ознакою нинішніх часів є відособленість. Соцмережі начебто мали наблизити нас одне до одного, але насправді тільки віддалили. Шкода, бо хочеться вірити, що впораємося з проблемами, якщо долатимемо їх спільно. А ми замикаємось у своїх нірках, здаля від усього... Та я завжди наголошую, що ніколи не сумніватимуся в поляках, бо поляки не раз проявили себе дуже хоробрим, добрими і доброзичливими. Реакція на біженців з України показала, що добро все ще є.

Тільки нерівномірно розподілене?

З болем дивлюся на польсько-білоруський кордон. Там ця доброта і готовність допомогти геть відсутня. Та, думаю, це наслідок залякування суспільства чужими, іншими, не білими людьми. Наше завдання змінити таке ставлення.

Коли підлітком я запитав тата, чому ми не поїхали в інше місце, де могли б краще жити, він відповів, що Польща дала нам освіту, друзів, сім'ю, і ми її ні на що не проміняємо. Тепер житимемо тут,

працюватимемо для її блага, будемо розвивати діалог і змінювати ставлення до ісламу.

Вертаючись до головної нитки розмови: у Краків приїжджають люди, які можуть відчувати себе тут чужими: важка мова, інша релігія, інша культура. Як їх підтримати?

Чи можуть бути корисними посилання на багатокультурну історію?

Звісно! Але насамперед відкритість.

Якщо ви не жили в арабській країні, то не знаєте, як там. Звісно, добре народитися в багатому Кувейті чи Катарі. Однак для багатьох арабів існують невидимі стіни, пройти через які неможливо. Ви не можете володіти власним майном, купити квартиру чи відкрити бізнес. Ніколи не почуватиметеся як вдома. А в Польщі можна бути рівноправним громадянином. Тато любив Польщу, бо міг тут працювати, спати спокійно, побудувати будинок. Не було стресу, що хтось його запакувати і викине геть. Це дуже важливо!

Нехай у Польщі ніколи не станеться так, щоб людей виключали через їх походження.

Я постійно кажу, що якщо хтось пишається тим, над чим не має контролю, то мало досягне в житті. Ми не маємо впливу на колір нашої шкіри, місце народження і хто наші батьки. Ми не вибирали. Це лотерея. Комуś випали слабші карти, та це не означає, що він не може розраховувати на удачу. Він має право. Якщо хоче працювати і розвиватися, ніхто не повинен перешкоджати.

Тим більше, що рішення про міграцію часто обумовлено глобальними змінами: кліматичними, економічними, військовими конфліктами, які означають, що люди більше не можуть лишатися в місцях свого проживання.

Власне так. Є такі, що кажуть, що тут будуть рости апельсини. Гаразд, вирощуватимемо апельсини, але є люди, у яких вже ніщо ніколи не виросте. Вони мігрують, рятуючи себе і життя своїх близьких.

Польща має що запропонувати, треба тільки навчитися дивитися на себе навзаєм без упередження і страху. Обидві сторони мають бути відкритими. І хотіти будувати цю країну.

ТРЕБА ВИТЯГАТИ КУЛЬТУРУ З БАРУ

розмова
з Валерією Благосєвич

ЕЛЬЖБЕТА КАПРОНЬ: Під час конференції «Разом через культуру» ти казала, що це вперше культурна інституція звернулася до тебе, студентки та активістки, з проханням щось робити. Це тема, яку ми підіймаємо, щоб зрозуміти, як покращити співпрацю. Але перш ніж я запитаю про твій погляд на краківську дійсність, розкажи про свій міжкультурний досвід. Адже Балкани — це суцільний мультикультуралізм...

ВАЛЕРІЯ БЛАГОЄВИЧ: Або одна велика травма.
Залежить, як подивитися.

Спробуймо поглянути з твоєї перспективи. Наскільки для тебе важливо, звідки ти?

Зазвичай спочатку кажу людям, що я з Балкан, а потім, що мене зовуть Валерія. Мені здається, що цей факт сам по собі характеризує мене.

Аж настільки? Чому?

Бо знаю, що у світі повно стереотипів.

Багато поляків щороку їздять на Балкани. Це прекрасний регіон, люди люблять туди повертатися, але це туристичні поїздки. Тож думаю, що коли хтось познайомиться зі мною ближче, то і Балкани стануть для цієї людини трохи ближчими. Для мене важливо з першого контакту показати, що я — людина відкрита, з позитивним ставленням. Бо життя на Балканах не навчило нас думати, що все буде добре, що світ сповнений позитиву, і що ми можемо щось міняти.

Так розумію, що для тебе балканське походження означає певну місію?

Звісно!

Травматичний досвід війни, з наслідками якого стикаються наступні покоління, має допомогти змінити світ на краще?

Хай це прозвучить трохи пафосно, але я не хочу вдавати з себе жертву війни. Ми не жертви, ми співучасники того, що ситуація зараз така, яка є. З іншого боку, не можемо припинити боротьбу за те, щоб представити нашу культуру в найкращому світлі. Балкани — дуже складний регіон, але водночас надзвичайно красивий і вартий того, щоб спробувати його зрозуміти.

Це певний виклик, але і певна радість, бо балканські народи можуть багато чого запропонувати на додаток до свого важкого життя і, перш за все, на них можна розраховувати. Для мене питання

балканського походження є важливою частиною моєї особистості, і я знаю, що я не єдина, хто так відчуває. Не хочу занадто акцентувати на цьому зараз, бо впевнена, що до кінця розмови ви самі відчуєте, що для балканців Балкани дуже важливі.

Говориш про людей, які виїжджають за кордон на навчання чи роботу. А жителі балканських країн примирилися з реальністю чи далі конфліктують між собою?

Можу сказати дві речі: не варто довіряти засобам масової інформації та старшим поколінням, які пережили війну. Я не погоджуюся з тим, що досвід війни має бути перенесений на нас. Це люди, які постійно закликають до поділу, до ненависті, винні у тому, що я розмовляю з вами не в своїй країні, а тут, у Кракові. Я сумніваюся, що є балканці, які не пишаються походженням, але гордість переважно пов'язана з культурою, насамперед, з музикою, їжею, невимушеним стилем життя. На жаль, здебільшого ці питання відходять на другий план. Перша асоціація і наратив завжди пов'язані з протиріччями і неможливістю ужитися разом.

До того, як приїхати в Польщу, я п'ять років разом з активною молоддю намагалася змінити реальність у Боснії. Можу з упевненістю сказати, що якщо в Боснії, яка найбільше постраждала від війни, є люди, що не втрачають надії на майбутнє і вірять, що ми знову можемо бути нормальними людьми, можемо розмовляти одне з одним і любити одне одного, то жодна інша країна на Балканах не повинна говорити, що це неможливо. Треба рухатися в цьому напрямку.

Незалежно від того, з якої вони країни, етнічної чи релігійної групи?

Зараз всі однаково чекають на візу, щоб виїхати, заробити грошей і якось влаштувати життя. Це, на жаль, правда, яку старшому поколінню, що воювало, важко прийняти.

Є відчутна різниця між поколінням, яке брало участь у війні, і тим, яке змушене жити з її наслідками?

Величезна!

Мої батьки не мали справжнього дитинства, не мали життєвих можливостей, але вони сподівалися, що їхні діти колись зможуть жити і розвиватися в нормальних умовах. А тепер їхні діти не в Боснії, роз'їхалися по всьому світу. Я не застала цього всього. На мою думку, можна дружити з тим, з ким хочеш. Неважливо, звідки він родом, головне, щоб був

хорошою людиною. Це єдиний поділ, який я визнаю. Більшість молоді має таку ж позицію.

Ти говориш від імені повоєнного покоління, яке не могло впливати на політику дев'яностих років. А що розповідають люди, які опинилися по різні боки конфлікту в той час?

Це дуже цікавий момент, можливо, навіть курйозний. Наприклад, люди, які в Боснії уникають спілкування одне з одним, коли їдуть, скажімо, до Німеччини на заробітки, за кордоном тримаються разом і нормально співіснують.

Пробуджується балканська солідарність?

Так, за кордоном вони вживаються. Але як тільки повертаються на батьківщину, ситуація виглядає знову по-іншому...

Мені пощастило, що моя сім'я розуміє, що минуле принесло усім втрати. Мене виховали з переконанням, що всі ми — люди, незалежно від походження, мови, релігії. На жаль, це поодинокий приклад. Не всі такі.

Найбільше мені болить те, що люди не здатні зрозуміти, що вони вже нічого не можуть змінити. І те, що вони розмовляють одне з одним у Німеччині, а не в Боснії — абсурд. Буде краще, якщо навчимося діалогу, протестувати проти політики, яка призвела до того, що ми не живемо зі своїми сім'ями, а розкидані по всій Європі. Ось за що треба боротися, а не за те, хто як зветься і з ким можна, а з ким не можна приязнитися. Це вже не дев'яності. Я втомилася від озлобленості і не тільки я. На щастя, все менше людей ведуть етнічні суперечки та розпалюють ненависть. Бачать, що на кордоні щодня вишиковуються черги людей, які залишають країну, і треба міняти ситуацію.

Як ми повинні ставитися до балканських мігрантів тут, у Польщі: бачити в них представників окремих країн чи дивитися з перспективи цілого регіону? Чи запрошення на зустріч з балканською культурою — а не, наприклад, з сербською, боснійською чи хорватською — не викликає почуття незадоволення й нерозуміння?

Навпаки! Для нас це приємно, бо таких подій небагато.

Взагалі наша громада тут, у Кракові, дуже різноманітна. Більшість людей, звичайно, з Хорватії, бо хорвати мають європейський паспорт, але є також чимало сербів і боснійців, які тут вчать та працюють. Усі балканські заходи, які нам вдавалося організувати, зводилися до того,

щоб послухати нашу музику, трохи потанцювати. Такі балканські заходи в різних місцях — спільні.

А що включає в себе балканська культура? Ти згадувала музику і танці...

Їжу, відкритість до людей, безпосередність у контактах, позитивне ставлення до нових знайомств. Ми — тепла культура. Любимо жартувати, особливо над собою. Це культура людей, які не люблять сидіти замкненими вдома, для нас це неприродно.

Тобто, коли говоримо про танці, не обов'язково має бути клуб — заходи просто неба теж годяться?

Так, найгірше, що можна зробити для балканця — зачинити в стінах і заборонити спілкування, слухати музику і пити каву. Важливою частиною нашої культури є кав'ярня.

А мультирелігійність і багатомовність балканської культури? Як це виглядає на практиці?

Мовне питання не є проблемою.

Сербохорватська не розпалася на окремі мови?

Це спільна мова. Мені шкода, що я — людина, народжена після війни, мушу пояснювати старшим поколінням, що була одна мова, а те, що зараз маємо п'ять окремих мов, — питання політики.

Мов чи мовних варіантів?

Це діалекти. Деякі відмінності проявляються сильніше, бо є тенденція до усунення подібностей. Для нас, молодих, це ідеально, бо можемо вказати в резюме знання п'яти мов! Нівроку бонус [сміється]. Звичайно, є відмінності, їх можна почути в акцентах. Деякі слова сербською вимовляємо інакше, ніж хорватською. Але розуміємо одне одного без проблем, бо була спільна мова.

А як щодо релігій? На Балканах релігійне розмаїття реальне, чи не так?

Так, особливо в Боснії. Цей момент я ціную чи не найбільше — на одній вулиці може бути мечеть, православна церква і католицький костел. Щось дивовижне! Я багато подорожую, але ніколи й ніде не бачила нічого подібного.

Чи співпрацюють ці спільноти? Чи заохочують людей знайомитися і робити щось разом?

Так, після війни багато міжнародних коштів було спрямовано на освіту про релігійні відмінності — щоб ми дізналися і навчилися поважати кожну релігію. Так триває й досі, хоча немає аж такої нагальної потреби,

бо люди змінилися і трохи заспокоїлися. Але на початку 2000-х років були справді величезні фінансові вливання на організацію зустрічей і семінарів, щоб, наприклад, група сербських школярів поїхала в мечеть і послухала імама, і навпаки: мусульманські діти поїхали до православного чи католицького храму. І це дійсно спрацювало.

Бо, пізнаючи, перестаємо боятися і жититися увяленнями?

Особливо в спільноті, де не можна уникнути контакту, бо живемо в такому різноманітному регіоні. Повоєнне покоління це вже усвідомлює.

Я так розумію, що релігійна різноманітність також визначає національну приналежність?

Так, це залежить від того, у якій частині Балкан живе. Це складно зрозуміти, особливо з польської точки зору, бо у Польщі саме зараз з'являються міжкультурні відмінності. У нашій країні завжди була велика різноманітність, навіть за часів Югославії.

Зараз у Боснії, яка найбільше постраждала від війни, маємо конституцію, прийняту в рамках Дейтонської угоди. Тобто, наша держава складається з Сербської Республіки, Федерації Боснії і Герцеговини та автономного округу Брчко. Дехто каже, що це поганий жарт, і я погоджуся. Дейтонська угода, яка мала покласти край війні, справді її закінчила. Здавалося б, чудово! Але з іншого боку, спричинила тисячі нових, глибших проблем, через які ми живемо так, як живемо. Маємо країну, розділену на три частини. Є три президенти...

Це також різноманіття...

Що ж, може цікаво. Але тільки в теорії. Дейтонська угода могла стати чимось хорошим, ми могли б хвалитися людям у світі, що у нас така різноманітна країна, де аж три президенти, що це цікаво, круто працює. Але, на жаль, це не так. У нас країна розділена на три частини від самого верху — буквально від верхівки до дитячого садочка.

З іншого боку, я ціную і поважаю те, що ми культурно різноманітні. Мені подобається ходити на фестивалі моїх співвітчизників-мусульман і католиків. Зустрічаємося й тут, у Польщі. Постійно організовуємо різдвяні зустрічі. Цього я не хочу забувати, це те, чим пишаюся.

Повернімося до Кракова. Я вже розумію, як ти пропонуєш дивитися на балканську культуру. Поясни проблему, про яку говорила під час нашої першої зустрічі — тоді ти сказала, що хочеш вивести балканську культуру за межі бару...

Я рада повернутися до цього питання, бо воно дуже важливе. Йдеться про те, де взагалі можна зустріти балканську культуру в Кракові. Майже ніде. Частково це наша провина, бо ніхто з нас не був настільки амбітним, щоб ініціювати культурні проєкти, пов'язані з Балканами. На жаль, в тому і моя вина, бо я вічно не маю часу використати свій потенціал та ініціювати щось більше, хоча знаю, що стовідсотково могла б розраховувати на підтримку не тільки посольства, а й культурних інституцій і знайомих мені людей. Проблема в тому — і це також культурна проблема — що нам усім є що сказати, але коли треба діяти, потрібен мотиватор.

Я можу бути мотиватором — якщо у мене є мета, йду до неї. Та я прийшла сюди насамперед заради навчання і щоб знайти свій шлях. Мені бракує часу створювати організацію чи ініціювати заходи, пов'язані з балканською спільнотою. Та й потреби такої спочатку не було, бо нас було небагато, люди не цікавилися нічим, крім барів, тобто балканської вечірки, балканського Нового року, та й то кожен сам по собі.

Краківського пабного і клубного життя вистачало?

Так, але не весь час. Ми тримаємося близько, зустрічаємося що три дні, у форматі вільних зустрічей. У Кракові деякий час існував балканський бар, але його вже немає. Здається, не пережив пандемію.

Це була ваша ініціатива?

Ні. І відчувалося, що заклад вели люди не з Балкан.

У чому була «балканськість» того місця?

У назві «Балканський бар»; всі балканці велися на назву. Ми були щасливі побачити таке місце! Трохи балканських символів на стінах і музика, в основному Брегович. Він, здається, найбільша балканська зірка для поляків.

Горан Брегович мав величезний успіх у Польщі. Пісні, записані з Кауан та Кшиштофом Кравчиком, співають на польських весіллях. На жаль, знаємо його політичні погляди... Але поза політичним контекстом для багатьох поляків музика Бреговича є найпершою асоціацією з балканською культурою. Тебе це дратує?

Це складне питання — чи слід відокремлювати музику від поглядів?

У демократичній країні всі маємо право голосу, тож можемо дискутувати. Але Брегович — не мій вайб. Поляки люблять його музику, бо їх приваблюють Балкани. Мені шкода, що я не можу сказати

кожному поляку, що це навіть не крихітний відсоток нашої музики. Що ж, він співпрацював з польськими артистами, добре грає, у нього хороші тексти — і все. Якби мені довелося вибирати артистів для концерту, я б ніколи не запросила Бреговича, бо у нас є набагато кращі артисти. У всіх відношеннях.

Ну так. Але приходиш до балканського бару...

А там Брегович 24/7. Знаю.

І що робиш? Лишаєшся? Виходиш?

Не виходжу, бо це єдиний балканський бар в Кракові, там збираються мої друзі.

Здається, підходимо до причини, чому балканську культуру треба витягати з бару.

Так. Сподіваюся, скоро закінчу магістратуру і зможу більше займатися цими питаннями. Бо знаю, що люди хотіли б не тільки піти в бар, потусуватися, влаштувати вечірку, а й подивитися наш фільм у кінотеатрі, побачити виставку в галереї.

Уяви собі картинку з майбутнього: як би ти хотіла бачити балканську культуру — де і в якій формі?

У мене є конкретний проєкт. Мій найкращий друг з Боснії — професор музичної школи в моєму місті. Це початкова музична школа, і в рамках цього проєкту хочу організувати обмін учнями, щоб боснійські діти могли приїхати на кілька днів до Польщі і показати свою музику. І навпаки: щоб польські учні музичної школи приїхали на кілька днів до Боснії і дали там концерт. Щоб могли виступити з нашими дітьми.

Мова про класичну музику, фольк чи духові оркестри?

Це теж, але передусім була б наша традиційна музика, яка називається севда. Це геть інше, ніж турбофолк. Класна музика про кохання, наші традиційні мелодії — це найголовніше. Нема кращого, ніж об'єднувати культури через мистецтво. Щоб щось любити, треба його знати і розуміти. З іншого боку, не хотілося б, аби знайомство і зближення культур було тільки двостороннім. На зустрічі та заходи треба запрошувати людей з різних культур. Бо йдеться про Краків, який для мене ніколи не був виключно польським містом. Краків — місто у Польщі, але це не просто польське місто, це мультикультурне місто. Варто сприймати його саме так — як місто усіх нас.

*Нема кращого, ніж
об'єднувати культури
через мистецтво. Щоб
щось любити, треба
його знати і розуміти.
З іншого боку, не хоті-
лося б, аби знайомство
і зближення культур
було тільки двосторон-
нім. На зустрічі та за-
ходи треба запрошувати
людей з різних культур.*

Дивлячись на Краків, бачиш цю мультикультурність? Чи це радше запит, щоб місто стало мультикультурним?

Я постійно бачу мультикультурність. Хоча багато змінилося відтоді, як я приїхала сюди п'ять років тому. Я дійсно відчуваю різницю. Все змінюється на краще. Для мене це несподіванка, бо я приїхала з країни, де щодня все змінюється на гірше, а тут позитивні зміни. Зміни стаються завдяки людям. Кожна людина, яка приїжджає сюди, додає щось своє.

Коли ти приїхала у Краків на навчання, то одразу потрапила в мультикультурне середовище. Студенти з різних країн проходять вступний період, під час якого вивчають мову і культуру...

Про цей досвід я зараз говорю з посмішкою, але спочатку хотілося плакати.

Коли я отримала стипендію, в посольстві сказали, що житиму в міжнародному гуртожитку. Для мене це означало, що всі говоритимуть англійською. Тим часом у гуртожитку одразу зіткнулася з жінкою, яка почала розмовляти зі мною польською і навіть не намагалася жестами допомогти мені її зрозуміти. Я не знала, що робити. Подзвонила мамі, казала, що не хочу тут залишатися, але врешті-решт якийсь англомовний польський хлопець допоміг мені. Яке полегшення! Я пішла до своєї кімнати і сподівалася, що вже все буде добре. А там дівчата — одна з Казахстану, інша, здається, з Молдови, і жодна не знає англійської. Коли я сказала, звідки я, запитали: «А де це?». Ще були дівчата з Білорусі, Росії, України, і, на щастя, чимало з Туреччини — з ними я одразу подружилася, бо вони англійською говорили.

При цьому маю визнати, що дівчата жодного разу не дали мені відчувати себе самотньою через те, що я була єдиною в групі з десяти осіб, хто не знав польської і не походив з тієї ж культури. Мені було цікаво, бо ми всі опинилися в схожій ситуації. З тією різницею, що дівчата спілкувалися між собою російською, але ми швидко згадали, що в сучасному світі є гугл-перекладач. То був важливий урок про те, що життя сповнене несподіванок, які спочатку здаються кінцем світу, а потім перетворюються на солодкі спогади про важкі починання.

Парадокс: ти приїхала у Краків, який був міжнародним, але водночас неготовим до міжнародності.

Всі так казали. Пам'ятаю, як консул вручала мені рішення про стипендію і наголошувала, що Краків — дуже міжнародне місто, що я житиму в міжнародному гуртожитку і обов'язково вчитиму польську мову англійською.

Приходжу на перше заняття, а вчителька граматики каже: «Твоя рідна мова сербська? Тоді вчитимеш польську з нами польською мовою».

А польська для мене на той момент була складнішою, ніж арабська!

Я кілька разів хотіла повернутися у Боснію. Місяць не розпаковував валізу.

Для мене це був провал, бо нічого з того, що мені обіцяли, не справдилося. Завдяки культурній адаптації все швидко змінилося. Зараз я не можу уявити собі іншої реальності, але на початку було непереливки. Та мушу визнати, що, незважаючи на незнання мови, всі були відкриті до мене як до нової людини з іншої культури, з іншої країни, і просто цікавилися, як воно там і що я хочу робити тут. Тоді я зрозуміла, що, певно, саме в цьому полягає міжнародність — ми можемо спілкуватися через культуру, через пісню, через танець. Через тисячу інших речей.

Чи є комунікація між молоддю, яка приїжджає сюди вчитися, і офіційними установами життя міста? Чи є прями контакти?

Краків, якщо дивитися крізь призму тих, хто тут живе, є відкритим містом. Але іноземець, щоб жити нормальним життям, потребує не тільки щоденних контактів, повинен вміти залагодити тисячі справ у адміністрації, лікарнях, інституціях — і не може через мовний бар'єр. Звичайно, це двостороння проблема, бо іноземець, який планує приїхати в Польщу, повинен рахуватися з тим, що не скрізь йому допоможуть англійською, однак і працівники інституцій, особливо тих, що обслуговують іноземців, повинні враховувати факт, що люди, які приїжджають до Кракова на роботу, не одразу опановують польську.

Саме тому ти стала амбасадоркою студентів Ягеллонського університету?

Цього року я вже не належу до команди амбасадорів університету, оскільки пишу магістерську роботу і працюю на повну ставку, тож, на жаль, не маю часу. Але це, певно, найкращий приклад того, як надавати студентам першу допомогу.

Щороку ми організуємо Intro Days, коли разом з професорами, викладачами, співробітниками університету протягом п'яти днів проводимо майстер-класи не тільки про життя в університеті та гуртожитках, але й про життя в Кракові. У рамках цього заходу розповідаємо, як отримати дозвіл на проживання, чим займається Прикордонна служба, як користуватися бібліотекою чи як купити квиток на трамвай. Це дуже важливо, адже ми походимо з різних культур, і якщо хочемо жити у Кракові,

треба підготуватися до різних очевидностей і неочевидностей повсякденного краківського життя.

Intro Days тривають тільки п'ять днів, але є ще так звана «нульовка» — річний підготовчий курс, під час якого ми вивчаємо польську мову і вчимося адаптації до польської дійсності та культури. Звісно, це не означає, що треба відмовитися від своєї культури. Я пишаюся нею, але для того, щоб полегшити собі життя тут, мушу пристосуватися до тутешнього оточення. Є такі речі, про які не прочитаєш в інтернеті чи в книжці. Здобуваєш досвід у конкретних ситуаціях — ніхто не чекає, що відкинеш усе, з чим прийшов, але треба звільнити трохи місця для нового. Жодна зміна не стається за одну ніч, не завжди краще настає вже завтра. Кожна зміна — це цілий процес.

Я тут вже п'ять років і щодня вчуся чомусь новому.

Повернімося до того, що ти казала під час нашої першої зустрічі: жодна інституція не зверталася до тебе із пропозицією про співпрацю. Чого забракло і чим є культурні інституції для нових мешканців Кракова?

Я б не хотіла, щоб культурні інституції відчували провину за те, що люди не знають, до кого звернутися, якщо хочуть організувати семінар чи захід. Я не можу очікувати, що культурні інституції будуть брати до уваги кожного, хто приїжджає до Кракова, і звертатися безпосередньо: «Хочете, щоб ми організували вечір балканської поезії?».

Водночас як нова людина я хотіла б знати, що є хоч одна культурна інституція, яка допоможе мені організувати щось подібне, принаймні підкаже, до кого звернутися, допоможе, дасть якісь поради.

Кожен, хто приїжджає сюди, повинен знати, куди звернутися за допомогою у культурних питаннях? Наприклад, у зв'язку з перебуванням звертаєшся до адміністрації у справах іноземців?

Так. Тільки у паспортних справах ніколи нічого не можна вирішити одразу, завжди доводиться приходити повторно. Тож культурним інституціям треба діяти інакше, щоб не було як у паспортних чиновників: ніщо не вдається з першого разу, треба приходити повторно; і тоді бажання навідуватися до культурних інституцій приживеться [сміється].

Не знаю, чи я є добрим прикладом, бо я активна в університеті, маю контакти, але пересічна людина, яка живе і працює в Кракові, може не знати про культурну пропозицію. Якщо має час, то піде в спортзал або в бар.

Скажу, що вам потрібно безумовно більше промоції, інформації, відкритості для всіх. Йдеться не тільки про анонси заходів, а й про інформування, яка інституція чим займається, і що саме в ній варто шукати.

Чи можемо будувати відкрите культурне середовище через систему студентських стажувань та волонтерства?

Звичайно неправильно, коли люди вивчають, наприклад, міжкультурні відносини і не знають, де відбути студентську практику, не мають поняття, які культурні інституції є в Кракові. Це двостороння проблема. Відкритість до змін вимагає часу, але вона необхідна.

Війна в Україні показала як швидко змінюється реальність — сьогодні все добре, а завтра вже ні. Та все ж ми вміємо швидко адаптуватися до змін. Це той потенціал, який потрібно реалізувати. Якщо будемо готові пристосуватися до нової реальності, вона перестане бути проблемою і перешкодою. Потрібна тільки хороша мотивація та допитливість. Треба прийняти, що нова реальність сповнена сюрпризів. Кожен день відрізнятиметься від попереднього, і треба до цього звикнути. Як саме? — Побачимо, час покаже.

**ЯКБИ ВСІ
ТВОРИЛИ
ОДНАКОВУ
МУЗИКУ,
В НІЙ НЕ
БУДО Б
ПОТРЕБИ**

**розмова
з Вассімом Ібрагімом**

ЕЛЬЖБЕТА КАПРОНЬ: Почну розмову з пастки, в яку я потрапила. Коли ми зустрілися на семінарі в МІКу, я відразу відчула, що ми знайоми. Прокручувала в голові картинки з концертів, конференцій... Звідки? Де? Як? Тільки днями зрозуміла, що була на твоєму концерті — виконанні «Страстей за Матвієм» Баха з Капелою Cracoviensis. Каверза в тому, що я поклала тебе у шухляду «зірка на гостьовому виступі в Кракові». А ти наш, місцевий, свій. Тож прошу тебе представитися. Як ти себе бачиш? Яка ідентичність для тебе найважливіша?

ВАССІМ ІБРАГІМ: Мене звати Вассім Ібрагім. Я сирієць з Дамаску. Приїхав у Польщу одинадцять років тому, щоб продовжити музичне навчання. В Дамаску я закінчив консерваторію, але у мене не було шансів отримати там докторський ступінь, тож надіслав документи у Музичну академію в Кракові. Мене прийняли на Факультет творчості, інтерпретації та музичної освіти, на кафедру композиції, і я закінчив магістратуру у професора Юзефа Рихліка, а докторантуру у професора Войцеха Відлака. Зараз в Академії музики ім. Кшиштофа Пендерецького у Кракові веду свій факультет — Етнічна музика.

Граю на різних інструментах, у тому числі на арабській лютні уд, духових інструментах; у композиторській роботі допомагає мені гра на фортепіано. Співаю тенором — вісім років виступав в академії та опері в Дамаску, працював в Італії та Франції. Тут, у Польщі, створив «Хор в Контакті». Часто виступаю зі своїм дуетом «Пісні Леванту», сирійсько-польсько-мексиканським тріо «NasmeH» та гуртом «Hamdam».

Це твій професійний шлях. А на особистому рівні — хто ти?

Просто музикант і композитор. Я починаю працювати як музикант о 7:00 ранку і закінчую о 22:00–23:00 вечора. Часто я фізично втомлююся, але дуже щасливий.

А уві сні ти теж музикант?

Так, коли сплю, я теж музикант. Буває, прокидаюся вранці з новими ідеями, записую фрагмент, ескіз.

У снах я також буваю зі своєю сім'єю в Дамаску. Мій тато помер два роки тому, і так сталося, що кожного дня він приходив до мене у снах.

Зараз у мене є тільки одна мрія — зустрітися з мамою, яку я не бачив одинадцять. Більше нічого не хочу. Я просто музикант — Вассім.

Здається, ми повинні спробувати в нашому суспільстві навчитися не класифікувати людей за нав'язаними характеристиками, такими як походження, паспорт.

Який паспорт? Ми живемо у світі, де багато людей мають більше ніж одне громадянство!

Я отримав польське громадянство два роки тому і пишаюся цим. Але що стосується стосунків, то я любив Краків так само сильно, як до цього, так і після. Просто живу тут. Я вибрав це місто, бо відчуваю себе тут добре. Мені не цікаво жити в Нью-Йорку, Лондоні чи Римі. Можливо, я заробляв би там більше, але для мене гроші не найголовніше. Кілька місяців тому мій твір виконали в Нью-Йорку, інший у Амстердамі — і цього достатньо, що моя музика є там, я не мушу там бути.

Здавалося б, для музиканта є чимало місць у світі, привабливіших за Краків — можна більше виступати, бути впізнаванішим, отримати більше пропозицій роботи. Чому ти обрав саме Краків, а не Італію, не США, не Лондон? Збіг обставин? Чи було щось особливе, що приваблювало саме у Кракові?

Кожне місце пропонує інший вхід, різні можливості. У Кракові цього місяця у мене було сімнадцять подій. Я впевнений — бо багато працюю за кордоном — що у Відні, наприклад, музикант не може зіграти кільканадцять концертів протягом місяця. Я виступаю в Штатах, Австрії, Гамбурзі, Амстердамі, у Вісконсині, в Дубаї, Алжирі. Звичайно, паспорт дав мені можливість поїхати в ці міста, але можна організовувати закордонні концерти, живучи в Кракові.

Паспорт важливий, але головне — стосунки з власною країною. Зараз я поляк і сподіваюся, що одного дня зможу віддячити Кракову за те, що він мені дав. Бо дав дуже багато. Визнання важливе, але і воно є питанням стосунків — з Краковом, з Сирією. Людина має право жити там, де хоче жити. Мова не тільки про країну, а й про людей. Хто добре ставиться до людей, той відкритий для них; хто відчуває, що між людьми немає відмінностей, тому буде легко творити

Тому паспорт для мене не визначальний. Це документ, який підтверджує, що я поляк і сирієць — я цим горджуся. Але чи змінюються від цього мої стосунки з людьми? Можна сказати, що з людьми, з якими

ми формуємо добрі стосунки, маємо універсальний паспорт, який робить з нас спільноту. І все.

Ти граєш музику з усього світу, але, як музикант, відчуваєш себе вкоріненим у якійсь конкретній культурі?

Я музикант з Леванту. Говорю про Левант, а не тільки про Сирію. Раніше не було Сирії, Лівану тощо. Була територія, окупована Османською імперією. Ми говорили однією мовою. На рівні офіційних мов різниця між Ліваном і Сирією така ж, як між Сілезією і Малопольщею. Національні кордони між французькими та британськими колоніями провели в 1921 році — тоді «розграничено» Сирію, Ліван, Палестину та Йорданію. Раніше їх не було.

Коли я чую мелодію з Алеппо, одразу знаю, що вона з Алеппо, а не, наприклад, з Дамаска. То що — це якась інша Сирія? Ні, один регіон. Є пісні, які можна почути в Туреччині, вони також виконуються арабською мовою, ті ж пісні можна почути в Греції, і в Єгипті. Культурний обмін і вплив набагато глибший і важливіший, ніж політичні кордони.

Музика мандрувала узбережжям Середземного моря?

Так! Це культурний вплив, що йде слідами Шовкового шляху, османської окупації, ісламських завоювань. Те ж саме відбувається, коли ми граємо балканську музику минулого і сьогодення — чи належить вона тільки Румунії, Болгарії, Сербії, Македонії? Ні, балканська музика є скрізь. На мою думку, немає аж такої різниці між польською, українською та словацькою музикою, хоча в Німеччині чи Франції вона інша, у них різні мелодії.

Тож важко говорити про сирійську музику. Історично — це арамейська музика, яка походить з месопотамської культури, саме арамеї створили нашу музичну спадщину. Ось де мої джерела. Тому я не можу сказати, що виконую турецьку, арабську, християнську чи мусульманську музику. Я можу заспівати вам кілька творів: одні будуть костельні, інші з мечеті — але тільки слова відрізнятимуться, ісламські чи християнські. Мелодія та сама. Це не релігійна музика, а арамейська. Для мене це важливо. Важко говорити про якісь кордони... Живемо разом.

Тріо, з яким ви граєте, називається «NasmeH» — арабське слово, що означає легкий вітерець. Чи можна його розуміти як метафору музики, яка, як вітер, існує всюди?

Так, вона нам усім потрібна.

Подібно до вітру, музика не зважає на кордони, чи все ж таки це зустрічі між різними світами, з яких з'являється щось нове?

Стовідсотково існує кілька типів музики. Наприклад, музика Моцарта — зовсім інша, ніж арамейська музика. Це різні музичні системи, кожен тип музики пройшов свій історичний шлях. Ми всі разом починали кілька тисяч років тому. Але згодом кожен регіон сформував свою власну специфіку. Регіональні відмінності залежать від клімату, культури, природи, від стосунків між людьми, від мови; іноді може бути різне розуміння інтервалу між нотами, відмінності між інструментами та менталітетом композиторів і виконавців.

У Німеччині ми говоримо про Баха, французи мають Жана-Філіпа Рамо, у нас, у Польщі, є Вацлав із Шамотул. Усі вони творили музику бароко чи ренесансу, але різну. Кожна має іншу форму. Арабська чи китайська музика — ще інакша.

Вони не переплітаються між собою?

Все залежить від музичної системи та музичного шляху регіону. Наприклад, коли Бах розробив темперований лад, ми на Близькому Сході були під османською окупацією. Протягом 400 років музику не дозволялося виконувати на вулицях — через що музичного розвитку, як тут, не сталося. Певну силу нашій музиці і музикантам давав Костел; найважливіші твори писалися для Костелу, завдяки цьому стався хоч якийсь розвиток.

У тому-то й різниця: музика розвивалася в інших умовах. Розвиток — це історичне надбання. Правда, що Бах змінив історію музики — та це не його ексклюзивна заслуга, це акумулювання розвитку від шостого-п'ятого століття до нашої ери аж до сімнадцятого століття. А потім Бетховен зробив другу революцію в музиці — однак він також не винайшов усе сам. Ніхто не може зненацька створити щось з нічого, ми не боги. Ми люди, які вчаться у попередників. Я вчився у професора Відлака, зараз передаю знання своїм студентам, побачимо, що буде далі.

Ще один аспект: я сирієць, а займаюся музикою в Польщі — тож, безумовно, є певні тутешні впливи. Намагаюся шукати точки дотику між

європейською та східною музикою, щоб творити нове. Можливо, мені це вдається, можливо, ні — пробую. Так розвиваються культури. Замість того, щоб зациклюватися на проблемі, краще подивитися на неї з іншої перспективи, з іншої точки зору — можливо, вдасться її вирішити.

Ці теми переплітаються з розмовою про музику: може спрощено, та все ж — якби ми всі творили однакову музику, чи була б вона бути потрібною?

Власне! А коли на мій концерт придуть різні люди, то співатимуть разом, обіцяю!

То поговоримо про «Хор в контактi», який ти заснував. Хто може в ньому співати?

Я створив цей хор вісім років тому. Перше оголошення було таким: запрошуємо усіх, хто хоче плакати, хто хоче говорити....

Тобто — не обов'язково співати?

Так, співати не обов'язково... Хто хоче плакати, хто хоче говорити, також знайде для себе місце в «Хорі в контактi». Такою була моя ідея — зробити щось разом з іншими. Бо музику пишу для себе, а ще мені хотілося зробити щось для людей і з людьми. Не думав про концерти, хотілося просто зібрань. Хор став чи не найважливішим у моєму житті.

І так собі йдемо разом — крок за кроком. Починали з простих пісень, зараз виконуємо твори на вісім голосів. «Хор у Контактi» налічує близько ста осіб; я веду ще дитячий хор і хор для людей похилого віку. Співаємо світову музику двадцятьма різними мовами. Не маємо поки що в репертуарі творів японською мовою, але є китайська, англійська, арамейська, арабська, польська, македонська, сербська, грузинська, вірменська, готуємо турецьку та перську.

Чи потрібні якісь спеціальні навички, щоб співати у вашому хорі? Є попередній відбір для кандидатів?

Є розминка. Потім вчимо пісню крок за кроком, у партіях на голоси і разом. Таким чином можна сформувати групу.

Звісно, приходять люди, які ніколи в житті не співали і не вміють співати, але якщо мають терпіння, ставимося до цього як до певної роботи, яку треба виконати. Не страшно, якщо фальшивлять. Ми не філармонійний хор, ми «Хор у контактi», тож іноді можемо не попадати в ноти. Бачу

своє завдання так: ми як хор робимо сьогодні крок вперед, через місяць два кроки — і раптом заспівали Пасії Баха без фальші.

На мою думку, кожен може співати. Кожен! Навіть якщо не впорається з цілою мелодією, може заспівати дві ноти, важливі для цілого. Коли ми співаємо на чотири голоси — цього достатньо. Я вчитель, і мій обов'язок — навчити. Не всі це розуміють. Багато викладачів хочуть працювати тільки з обдарованими музикантами, але це не зовсім... справжнє. Звісно, вони мають право обирати, а я хочу зробити щось для людей.

Чи аматор може дорости до виконання класичної, а не тільки до народної чи популярної, музики?

Може. У нашому репертуарі є різні твори: народні, й інші, простіші для виконання, а є також Бах, Вацлав із Шамотул, Гендель — співаємо його найвідомішу Alleluja.

Це хороша перспектива розвитку: щоб люди приходили не тільки на концерти і в театри, щоб відчували себе запрошеними до співтворчості. Чи можна такий спосіб мислення перенести на інші виміри життя?

Звичайно.

Однак, перш ніж запросити людей до співтворчості, вони мають орієнтуватися в повсякденній реальності. Чи бачиш у польській культурі елементи, які можуть полегшити цей процес або, навпаки, створюють проблеми?

Складна тема. Звичайно, багато залежить від конкретної людини: від іноземця — як він ставиться до інших культур, і навпаки — як культура ставиться до різних людей. Це працює в обох напрямках. Скажімо, людина може почуватися самотньою, покинутою і думати, що Польща нічого не дає; але треба задатися питанням, чому ця людина не піде, скажімо, в кафе на вулиці Столярській і не вип'є там келих вина з іншими? Це двосторонній запит. Недобре, коли іноземець відчувається погано, йому немає місця, його не приймають, коли люди косують недобррозичливо через колір шкіри, мову, релігію чи національність. Хоча у мене за одинадцять років не було жодної подібної проблеми. Ні на вулицях, ні в пабах, ні в Академії музики, ні в офісі. Я весь час відчуваю, що я краків'янин.

Я дуже серйозно ставлюся до культури. Годі думати про розвиток відносин між людьми без культури. Саме через культуру можемо досягти

Я дуже серйозно ставлюся до культури. Годі думати про розвиток відносин між людьми без культури. Саме через культуру можемо досягти миру, кращої атмосфери, культура будує мости між людьми.

миру, кращої атмосфери, культура будує мости між людьми. Культура важливіша, ніж інші форми відносин, бо, наприклад, коли ведемо бізнес, то бізнес-відносини тривають доти, доки ми зацікавлені співпрацею; бізнес зникає — зникають і відносини. А мости, зведені культурою, є незнищенними.

Що може бути складним для іноземців, які оселяються в Польщі?

Безумовно дуже важко їхати в іншу країну, не знаючи мови. Я теж, приїхавши в Польщу, не знав жодного слова польською.

Геть нічого. Але я не боюся говорити з помилками....

З помилками, тобто, як поляки....

Так, з часом я зрозумів, що поляки також роблять помилки [сміється].

Гаразд, я говорю з помилками, і що з того? А хіба я не роблю помилок, розмовляючи арабською в Сирії? Звісно, роблю, і не тільки я.

Ось чому двосторонність, про яку я говорив, є такою важливою. Тож з вашого боку — тобто, з нашого, бо тепер я поляк — ми повинні дати людям відчуття, що вони тут вдома. У різних смислах. Для мене найважливішим є те, як ми дбаємо про свободи — але гість також повинен поважати наші свободи. Свобода не може бути односторонньою.

Як кажуть французи: ваша свобода закінчується на кінчику вашого носа, чи не так?

Я вільний за умови, що не заважаю твоїй свободі.

На жаль, ми живемо в такий час, коли кожен думає, що бореться за свободу. Та через егоїзм кожен бореться за свої власні свободи, а на інших не звертає уваги. Так відбувається скрізь. Коли пишемо коментарі в соціальних мережах, то навіть не задумуємося, чи не ображає цей коментар почуття інших. Якщо хоча б одна людина може заплакати через наш коментар, не треба його публікувати. Не варто. Але ми не дбаємо про інших. Інша людина для нас не існує. Найстрашніше в соціальних мережах — що ти бачиш перед собою тільки екран.

Тож якщо в культурі даємо кожному трохи свободи і не дивимось на нього як на іноземця, то крок за кроком дозволяємо народитися почуттю «Ага, мене приймають». Навіть якщо я сирієць, я також «наш». Це має велике значення.

Що допомогло тобі відчутися себе «своїм»?

Мій колега Роман, з яким ми співаємо і п'ємо каву та вино на Столярській, каже про мене: «Це наш сирієць. Для нього я брат. Коли я отримав громадянство, Роман подарував мені буквар і віршик «Polak mały» — бо кожен поляк повинен прочитати буквар [сміється] — відтоді він постійно наголошує: «Ти сирієць, але ти наш». Це дало мені певний комфорт. В Академії музики у Кракові панує прекрасна міжнародна атмосфера, відчуваєш, що професори зацікавлені в тобі, всі дуже доброзичливі. Навіть якщо не знаєш польської, намагаються перекласти все так, щоб ти зрозумів. І обов'язково треба згадати Едварда Рея, творця «Контакту — простору руху, танцю і музики» на вулиці Шпитальній. Думаю, що є в цьому елемент долі — зустріти людину, яка не думає про кордони, про відмінності між людьми. Я вдячний, що спочатку Академія музики ім. Кшиштофа Пендереського, а потім Едвард Рей створили для мене місце, де я відчуваю, що кордонів не існує. Відкрили для мене дуже важливі двері.

Категорія «звідки ти?» не є найважливішою?

Абсолютно не найголовніша. Важлива ваша готовність увійти у ці відчинені двері.

Вчора був на Столярській — там мій другий дім, туди ходить наша команда, і завжди є хтось знайомий. Зараз, як закінчимо інтерв'ю, я також піду, як і щодня протягом останніх десяти років, до «Куранта» на площі Ринок на каву. А ще я щодня читаю польською: газету чи книжку. Навіть якщо усього п'ять рядків чи сторінку. Але я роблю це регулярно, крок за кроком, і все краще розмовляю польською. Це також ознака того, що ти хочеш пізнати місцеву культуру. Якщо заходиш у магазин, де пані за касою не розмовляє англійською, невже не можна сказати їй «cześć!»?

Зрештою, це зовсім не складно. Все залежить від людини, саме тому я говорю про двосторонні відносини.

Чи новий мешканець може якось впливати на ці відносини?

Може. Треба постійно шукати компроміси між людьми. Не можна казати: Польща повинна дати те чи це. Людина теж повинна щось дати, чи не так? Якщо є бажання йти на компроміс і поважати один одного, то багато проблем зникають. Якщо хоч трохи знаєш польську мову, то показуєш, що хочеш бути з поляками тут. Наприклад, у «Куранті» я регулярно до полудня зустрічаю кількох старших людей, і вони

вже мої добрі знайомі. Ми не мусимо разом пити каву, але вітаємося «Cześć Wassim!», «Cześć!».

Бували зі мною кумедні ситуації, коли я дзвонив в іСаг — одинадцять років тому мені було важко спілкуватися польською, тож постійно виникала проблема з тим, щоб назвати своє ім'я як пароль. Коли казав Вассім, чув у відповідь: «Як-як? Що?» Аж поки нарешті не придумав: Крістіан. Відтоді й дотепер моє псевдо у таксі — Крістіан. Хтось інший міг би з цього приводу обурюватися: чому вони не можуть вимовити моє ім'я? Але для мене немає різниці — Вассім чи Крістіан — треба просто, щоб приїхало таксі. Може питання ідентичності не таке вже й важливе в цій ситуації? Ну, і тепер у таксопарках я — пан Крістіан. Простіше? Хай буде!

Це, здавалося б, дрібниці, але вони показують принципи — одне треба змінити, щоб інше працювало краще.

Це просто питання розуміння реальності. Завдяки такому підходу я дійсно не зіткнувся з жодною проблемою в Польщі. Ані разу!

Це залежить від твого характеру, особистості. Думаю, що людям більш закритим, більш замкнутим, або тим, хто приїхав сюди за драматичних обставин, важко вийти на рівень такої свободи.

Так, це теж завдання для культури. Як створити таку систему, щоб нова людина могла легко долучитися? Щоб пододала збентеження. Щоб знала, що до вас можна прийти? Людині приємно відчувати себе запрошеною.

Як запрошувати, як сигналізувати, що ми відкриті? Що може привабити і заохотити людей?

Три роки тому я вів проєкт під назвою «Культура з кухні». На моє переконання, кухня — це щось визначальне. І дійсно — кухня Італії, Індії, Іспанії, Польщі, Сирії, Туреччини характерні — кожна країна має свою кулінарну ідентичність. Під час зустрічей між людьми формувалися цікаві взаємини, особливо коли гості з інших країн і поляки готували разом. Можна було спробувати різні смаки, дізнатися, що це за страва і як її готувати. Я додав до дійства концерт, але думаю, що виставка теж би спрацювала — в такому поєднанні культура допомагає людям відкритися. На мою думку, це хороший варіант.

У певних ситуаціях висока культура може стати на заваді?

Двадцятирічні, студенти, мають інший підхід. Їх більше цікавлять стосунки. Якщо хтось приїхав сюди на півроку за програмою Erasmus, то здебільшого хоче пізнати нове, швидко ознайомитися з культурою і поїхати додому.

З людьми, які хочуть тут жити, інакше. Треба думати про їхнє залучення у різні процеси. Тож якщо культурні інституції хочуть щось зробити для нових мешканців, то, на мою думку, можна організувати семінар, захід чи інтеграційну поїздку. Краще зробити пікнік з культурою, ніж просто культурний захід, на який прийде десять людей.

Однак, як хор, ви ставите перед собою дедалі амбітніші завдання високої культури. Що допомагає розвиватися?

Деякий час тому я зустрівся з паном Яном Томашем Адамусом, директором Capella Cracoviensis. Я розповів йому, що вже вісім років керую хором у Кракові, і що хор на такому етапі, що не досягнемо більшого, якщо не почнемо працювати з професіоналами. Я просив підтримки, і він одразу ж відповів: «Звичайно, так, тільки дайте мені хвилинку, бо хочу подумати, в якій формі». Спочатку ми говорили про спільний курс вокалу, а потім він зателефонував мені і сказав, що найкраще просто працювати разом. Тому що співпраця дає зовсім інші можливості та відповідальність — працювати з диригентом, з інструменталістами, зі співаками. Тепер у нас з'явилися нові твори, ми вийшли на вищий рівень.

Це, на мою думку, найкращий приклад того, як дві сторони можуть бути навзаєм відкритими. Я попросив про допомогу, інша сторона сказала: будь ласка, прошу! Без співпраці з Capella Cracoviensis хор не розвивався б. Мій хор — аматорський, тобто люди, які люблять музику, — вони хочуть вдосконалюватися.

Це гарна нагода подякувати «Хору в контактi», бо без цих прекрасних людей я нічого не зміг би зробити. Чи я міг би керувати хором, якби люди не хотіли співати? Це також питання его: гаразд, я композитор чи диригент, але чи можу виступати, не маючи оркестру? Потрібно трохи смирення — я ставлюся до цього так: я диригую, вони співають. Вони без диригента не можуть, диригент без хору теж не може — це спільна робота.

Спільна робота як ліки від егоїзму?

Саме так. Не буває хору, який складається з солістів. Інша справа, коли є твір для хору, оркестру і солістів — тоді у них різні функції. Але творимо разом.

Так само з іноземцями: коли працюємо разом — це найкращий ангажемент. Давайте працювати спільно. І будуть результати.

МИ СУПЕР- РІЗНОМА- НІТНІ

розмова
з Кароліною
Черською-Шоу

ЕЛЬЖБЕТА КАПРОНЬ: Польща зараз переживає великі зміни. Через демографію, глобальні економічні процеси, клімат, політичні та військові конфлікти, які точаться багато де, все більше людей оселятимуться в Польщі назавжди або тимчасово. Ми знаємо чи повинні розуміти, що наше суспільство ставатиме все більш мультикультурним і соціально різноманітним. Однак політика після Другої світової війни призвела до того, що сприймаємо себе як однорідну, монокультурну групу; і хоча це поступово змінюється, багато хто досі вважає, що Польща є однорідним суспільством. У цьому контексті багато говорять про адаптаційну підтримку мігрантів, трохи менше про те, що це велика зміна також в житті тих, хто вже живуть у Польщі. Як справлятися із ситуацією?

КАРОЛІНА ЧЕРСЬКА-ШОУ: Я думаю, що сам термін «гомогенне суспільство» є неправильним — також і щодо Польщі. На думку спадає аналогія з Німеччиною, яка протягом багатьох десятиліть після Другої світової війни, аж до 2001 року, не визнавала себе мультикультурною країною. Свідомо зміна риторики і законодавства сталася на початку 2000-х років, а те, що відбувалося раніше, теж у певному сенсі свідомо, було радше зреченням різноманіття, яке насправді стрімко зростало. Я думаю, подібне ми зараз переживаємо в Польщі.

Треба побачити, де саме є розмаїття. При цьому маємо справу з певними «бульбашками» мультикультуралізму. Якщо вийти тут, у Кракові, на Ринок, видно мультикультурність; і ми знаємо, що це не тільки туристи. Однак у маленьких містечках, залежно від регіону, мультикультуралізм не настільки виразний, фактично його майже не існує. І це збиває з пантелику.

Згідно з останніми даними, деякі великі міста Польщі навіть до 20% складаються з представників різних культур. Показник, як в Канаді, де кожен п'ятий громадянин країни походить з-за її меж. Ми маємо справу зі схожим явищем, тільки в концентрованому вигляді. Це означає, що мультикультуралізм водночас несе нам і можливості, і виклики. Процес відбувається на наших очах, тож говорити про однорідність є помилкою.

Гаразд, однорідність — хибне уявлення, що стосується сьогодення. Я думала, ти протестуєш проти самого поняття однорідності.

І це теж! Я ставлю під сумнів поняття однорідності взагалі. Стивен Вертовець, видатний дослідник транснаціоналізму та міграції, використовує термін *superdiversity* — тобто суперрізноманіття. Суть у тому, що різноманітність також є інтерсекційною: вона включає етнічну приналежність, культуру, релігію, вік, гендерну ідентичність і так далі. Гадаю, це відповідна призма для розгляду сучасних суспільств, які мають множинні ідентичності, треба якось домовлятися про стосунки між людьми з різними ідентичностями.

Дійсно, коли говоримо про мультикультуралізм, то асоціюємо культури насамперед як національні, етнічні та символічні ідентичності. Чи в концепції різноманіття легше знайти самого себе?

Так, наші ідентичності накладаються і перетинаються в різних вимірах.

Покажу на прикладі курйозної ситуації. Після одного з семінарів, де ми говорили, як зробити публічну інформацію доступнішою для мігрантів, до мене підійшла жінка, син якої має аутизм. Жінка розповіла, що для її сина всі ці бюрократичні форми, адміністративні процедури дуже складні. Їхня мова надто формальна — ніби все польською, але важко прочитати і зрозуміти правильно. Точнісінько так почувалася я на початку приїзду до Польщі. Хоча я вже розмовляла польською, та абсолютно не розуміла офіційну мову, не могла знайти шляхи та інформацію про те, як щось вирішити. У мене була така ж проблема, як у сина цієї жінки, поляка, з тією відмінністю, що він має специфічні особливості, які спричиняють труднощі в отриманні інформації.

Тож думаю, що цікаво і корисно подивитися на наше суспільство через призму суперрізноманітності.

У цьому сенсі будь-який заклад, створений для людей з різними потребами, може служити не тільки для них. Чи вдалі рішення для мігрантів підходять для всіх?

Саме так. Це дійсно приносить користь усім.

Коли ми стикаємося з різноманітністю, що проходить через різні виміри ідентичності, які знання нам потрібні, щоб знайти свій шлях у цій реальності?

Може, я знову почну з поняття суперрізноманітності.

Все більше людей мігрує не тільки з різних культур, але й з різних економічних і соціальних середовищ, з різними культурними, соціальними і людськими ресурсами, водночас з різними формальними статусами — співробітники міжнародних компаній, сезонні працівники, студенти, особи під тимчасовим захистом або возз'єднані сім'ї біженців. У Польщі маємо провідну національність мігрантів — українців і українок, зараз бачимо велику різноманітність в інших мігрантських групах. Тобто, маємо справу з динамічним процесом, який відбувається не тільки в Польщі, а й у всьому світі. Можна сказати, що це перехід від постколоніальної міграції до її глобалізованого виміру.

У чому різниця?

Міграції, наприклад до Німеччини, були пов'язані з програмами для працівників — пам'ятаєте поняття гастарбайтер, правда? У Німеччині таким чином утворилася велика діаспора з Туреччини, Тунісу та ще кількох країн. У Франції це громади з Алжиру, Марокко та інших колишніх французьких колоній. Те саме у Великобританії. Ці громади утворюють там великі діаспори. А в Польщі цього періоду не було, бо поляки виїжджали. У певному сенсі це наш шанс, бо Польща не має історії колоніалізму чи постколоніалізму, не зазнала важкого періоду з 1950-х до, скажімо, 1990-х років, коли різні країни з різним ступенем успіху намагалися запровадити інтеграційну політику. Вони змінилися, було зроблено багато помилок, наслідки яких ми бачимо сьогодні. Для нас, я вважаю, це шанс вчитися на помилках.

Що за помилки?

Наприклад, в країнах Західної Європи складно з містобудуванням, яке в 1970-х роках, особливо у Франції, породило анклавні та закриті території. Починалося як позитивна добра ідея, та повністю провалилося. Тож у нас є шанс краще використати суперрізноманітність.

Розглядати її як ресурс?

Власне. Розмаїття може бути ресурсом. З одного боку, у нас є, скажімо так, люди з великим культурним і соціальним капіталом і загалом із Заходу, і водночас є люди з інших близько- і далеко культурних просторів. Нещодавно ми з моїм колегою Павлом Кубицьким написали статтю на цю тему у контексті доступу до державних послуг.

Соціальний капітал міста, що глобалізується?

...маємо справу з динамічним процесом, який відбувається не тільки в Польщі, а й у всьому світі.

Можна сказати, що це перехід від постколоніальної міграції до її глобалізованого виміру.

Так. Нам було цікаво зрозуміти Польщу і Краків в цьому процесі. Адже ми перебуваємо в цікавому місці, в певному сенсі, на напівпериферії Європи. З одного боку, дивимося на Захід, і наше дослідження дійсно показує, що люди із Заходу мають інший досвід, особливо в державних службах — їх привітніше зустрічають, певно, інші й їхні очікування чи інший підхід до послуг. З другого боку, маємо близьких культурно людей з подібним у певному сенсі досвідом чи уявленнями про державні послуги, як поляки.

Про їхню недоступність?

Про недоступність у посткомуністичних інституціях — так. Але вони також мають інші очікування. Що показало наше дослідження? Що найбільше сподіваються, щоб в держустановах не було корупції. Коли корупції немає, люди вже щасливі. Те, що людям, скажімо, з Канади, навіть не прийде в голову, хоча там корупція, звісно, теж є, але непомітна.

У свою чергу, для людей з так званих далеких культурно територій відчуття нерівного ставлення є дуже помітним. Але оскільки багато людей, які приходять сюди, взагалі без поняття про роботу сфери державних послуг, то мають менші очікування, і коли все добре, виходять задоволені. Англійською це називається розрив між очікуваннями та реальністю. Якщо ця розбіжність в очікуваннях невелика — чудово!

Що з цим робити? Ми почали розмову з думки про однорідність, а насправді ми суперрізноманітні. Це дві крайнощі, між якими може виникнути споклива думка: «Не робімо краще нічого. Нехай вирішиться само собою».

Я б сказала, що з одного боку в цьому є частка правди. Людям потрібен простір. Звісно, необхідна фінансова підтримка, підказки, інформація, спілкування про те, що можна. Але водночас потрібен простір для самореалізації. Особливо у культурній і соціальній сферах. Під час евалюаційних розмов у рамках активізації програми Open Krakow ми з моєю колегою Анетою Кшивожекою-Єлиновською запитували різних людей, що має зробити місто, аби підтримати мультикультурність простору. Дехто казав, що нічого не треба. Що самі добре справляються, комфортно почувуються. Аби не було перешкод в організації.

Я іншої думки — має бути щось посередині. Має бути простір для співпраці, контакту, співтворчості різних речей. Простір — як місце для зустрічей, щоб люди, принаймні, мали де знайомитися. Водночас ми не повинні робити все для всіх.

Протягом останніх десяти років ти опікуєшся студентами, які беруть участь у міжнародних програмах Ягеллонського університету. Що виносиш із цього досвіду?

Щороку у нас багато іноземних студентів, не тільки стипендіатів Erasmus, а й тих, що приїжджають на триваліший термін. Я сама була такою студенткою; приїхала чужою і відчула, як важко орієнтуватися. Тож коли почала займатися студентами у подібній ситуації, рвалася зробити для них майже все. Ми з колегами ходили до відділу у справах іноземців. Там ніколи не знати, куди йти. Всі двері завжди зачинені. Зараз державне управління позитивно змінилося — є віконця, відкритий простір. А раніше ти впирався у зачинені двері.

Такі, до яких не знати, чи варто стукати?

Такі. Коли я щойно приїхала, то навіть не підозрювала, що треба стукати в двері. Покірно стояла у черзі годинами. Бо стукати — ні-ні! Чинovníки мають відкрити двері!

Тож ми ходили із підопічними студентами і зробили для них багато. Студенти оцінили. Але в якийсь момент ми відчули, що занадто опікуємося молоддю. Останнім часом, не секрет, велику роль відіграють соціальні медіа: студенти мають власні інформаційні канали, ноу-хау, вміють інформацією ділитися. Поволі я дійшла до висновку, що не треба допомагати у всьому, молодь добре справляється і тішиться з того, що власними силами — пішли і розібралися. А ми підключаємося, якщо виникають проблеми. Це дає студентам почуття власної справності. Та чи ми можемо більше нічого не робити? Ні, не зовсім так, мають бути певні рамки.

До студентів відносно легко достукатися, бо є університети, які дбають про їхні потреби. А що робити з іншими соціальними групами, людьми, які приїжджають з різних країн, з різним соціальним статусом, різним культурним капіталом. Як достукатися до них? Що їм запропонувати?

Вважаю, що це величезний виклик. Ми бачимо це в Мультикультурному центрі — людей важко залучити і спонукати діяти.

Коли йдеться про сферу культури, думаю, що найважливіше — мати місце для зустрічей і інформацію про те, як діяти, де знаходити громадські фонди, до яких груп можна долучитися — бо це такі неочевидне.

Потрібна структура, яка дозволить орієнтуватися в реаліях.

Коли ти говориш про простір, то, з одного боку, маєш на увазі простір у фізичному сенсі — адреса, дах, особливо взимку. Водночас говориш про простір метафорично,

правда? Щоб залучити людей, треба завоювати їхню довіру та інтерес. Тож треба думати простір в обох сенсах: фізичному і метафоричному — який привабить, який має те «щось». Було б непогано знати, що саме.

У мене є ще чотири конкретні думки щодо просторів і того, як залучити людей. Звичайно, ми не врятуємо світ у чотирьох точках!

Але можна спробувати.

Першим таким простором є публічні бібліотеки. Професор Януш Муха, віддаю належне, про роль бібліотек говорить багато. У Канаді, де я виросла, бібліотеки — це відкриті місця, важливі для району. Ти знаєш, що у бібліотеці будеш у безпеці. Там тепло, — у моєму рідному місті Калгарі дуже холодно, тож мати дах над головою важливо. Є доступ до мережі, до комп'ютера. У бібліотеці можуть гратися діти. Постійно є різні мотиваційні заходи, наприклад, для людей, які шукають роботу, для людей похилого віку, для дітей. Це все безкоштовно. Знаєте, ми іноді сміємося, що в Канаді бібліотека — няня, бо відпускаєш у бібліотеку дітей і знаєш, що вони безпечні та щасливі.

Я вважаю, що в Польщі є подібний потенціал, бо бібліотек багато. Найближча — на вулиці Райській — просто чудова! Але про заходи у менших я не знаю, хоча, можливо, вони відбуваються. Це, я вважаю, перший момент, який дозволяє увійти в реальність.

Коли приїжджаєш у таке містечко, район чи місто, то одразу бачиш, куди ходять люди?

Так! Спостерігала, наприклад, у Швеції. Я збиралася на конференцію, але оскільки у нас там були друзі, ми вибралися сім'єю з нашими маленькими тоді дітьми. Була зима. Я ходила на зустрічі, а чоловік сидів у бібліотеці з дітьми. Там були книжки англійською та польською мовами, приходили інші батьки з малими дітьми. Було видно, що ходять у бібліотеку, бо там приємно проводити час — цікаво і безкоштовно. Такі простори дуже потрібні, щоб вийти в публічну сферу. Бібліотеки мають великий потенціал.

Тим більше, що в багатьох польських гмінах бібліотека є єдиним закладом культури. Будинок культури буває, та не скрізь.

Інший простір — це районні будинки культури. Я бачу, що деякі з них, наприклад, у районі Подгуже (район Кракова), активні та динамічні. Не знаю, як в інших районах, але будинки культури теж добрий потенціал для залучення людей і створення відкритих безкоштовних просторів.

Сумнівно, що такі інституції до всіх промовляють. Не всі ходять в бібліотеки і будинки культури.

Знову ж таки, посилаючись на канадський досвід, можу сказати, що на районному рівні точкою спільних інтересів може бути спорт. Тут прислужаться стадіони та місця для відпочинку. Чи знаєте ви, що в Кракові є клуб з крикету? Там збираються іноземці, особливо з Індії — бо в крикет грають у Великій Британії, а також у Бангладеш та Індії. Це їхній простір для зустрічей. Так от, я щойно дізналася, що індійці хочуть навчитися заповнювати заявку на громадський бюджет, щоб розвиватися, бо для крикету потрібен стадіон, відповідна інфраструктура. У цьому випадку ви, як інституція, взаємодієте з різними людьми з різних соціальних класів, з далекого зарубіжжя. Вони організують матч — ви можете паралельно з цим провести сімейний культурний захід.

Прийти на матч або пікнік може будь-хто, немає мовних чи фінансових вимог.

Так, пікніки — теж добрий простір. Повертаючись до згадуваних дверей і стін — вони не завжди потрібні. Мультикультурний центр потребує офісу та власного багатофункціонального простору, тут зрозуміло. Але одна творча людина з Мексики у розмові запропонувала ідею pop-up places — поп-ап місць.

Поп-ап місця? Місця, які можна розкладати і складати?

Саме так! Простори не на постійній основі. Які, думаю, можуть з'являтися в різних частинах міста, особливо влітку. Наприклад, є такий простір біля Вавельського замку, внизу, де молодь катається на скейтбордах. Там часом відбуваються якісь події, але можна було б створити такий простір, де, скажімо, тиждень проводити поп-ап — дати мікрофони, організувати культурні заходи, щоб усі мешканці могли долучитися. Такі спонтанні простори приваблюватимуть також випадкових перехожих. Тож можна охопити інші групи людей, ніж у бібліотеці чи культурному центрі.

Такий формат може бути привабливим: не скористаєшся зараз, знайдеш згодом у іншій частині міста.

Так, це може бути цікавим.

І четверте, що мені спадає на думку — оживлення сусідських просторів. Яким чином — це вже складніше питання. Ми були свідками непересічного досвіду — низової мобілізації — на початку

повномасштабної війни в Україні. Створювалися сусідські мережі підтримки, наприклад, як уже культовий центр на Дембниках, місця, що фактично об'єднали місцеву громаду. Громадські центри, що виникли в різних районах, були дивовижними місцями.

Гадаю, трохи легше працювати там, де є діти, бо присутність дитини спонукає до активності — навіть якщо батьки не дуже зацікавлені чи відкриті до комунікації, вони все одно хочуть, щоб дитина брала участь у заходах, розвивалася, зустрічалася з однолітками.

Це правда. Через дітей можна спробувати достукатися до батьків. Особливо, якщо дитячі світлиці розташовані поруч з їхнім місцем проживання.

Але місцеві громади можуть мати більший прихований потенціал, і це завдання не тільки для бібліотек чи будинків культури. Маю на увазі музеї — подумати про те, як залучити ширшу громадськість, а не тільки тих, хто вже ходить у музеї, бо має так звані культурні потреби.

У Великій Британії, наприклад, популярний тренд: будувати стратегію інституцій у дусі співтворчості. Є кілька дивовижних прикладів, коли інституції — зокрема Tate Modern Gallery — запрошують місцеву громаду приходити і робити свої власні проекти. Щоб місцеві жителі відчували, що це і їхній простір. Я думаю, що такі кроки назустріч доречні, люди можуть показати своє, щось зробити і бути частиною спільного.

Не тільки розглядати експонати, але й спільно творити оповідки про них, а отже, і про себе?

Відчути себе частиною простору.

Нещодавно я була у Білостоці на конференції з питань міграції. Мені запам'ятався виступ музейного працівника зі Львова, який говорив про захист колекцій і музеїв від небезпек війни. Звісно, йшлося насамперед про фізичну охорону об'єктів, але найцікавіше, що найкраще змогли «захиститися» ті установи, які до війни вели просвітницькі проекти. Мешканці активно долучалися до їхнього збереження. У моїй свідомості закарбувалося: найбільше шансів вижити мають центри, створені спільно з людьми.

Можливо, не тільки під час війни, просто це оптимальніше.

Так. Тож може варто думати таким чином: що є за цими стінами, як даний простір промовляє до людей поруч? Чи є це місце дружнім для них? Чи є безпечною територією?

Йдеться не тільки про мігрантів, а про місцеву, сусідську спільноту.

Замість аудиторії чи глядачів корисно бачити в людях учасників і співтворців заходів. Для нових резидентів творення почуття приналежності, ймовірно, також буде важливим. Як можемо цьому сприяти?

Уфф! Складне питання!

Думаю, що почуття приналежності дуже неоднозначне. Перш за все, потрібен час. І вкоріненість. На всяк спосіб. Одні занурюються в історію чи культуру. Інші віддаються спортивній команді, роботі чи своїм дітям.

З точки зору різноманітної спільноти, способи вкорінення будуть сильно диференційованими.

Чи потрібне нам відчуття, що всі ми маємо щось спільне?

Вважаю, що так. Це може бути звичайна людська солідарність, але також, наприклад, краса, яку ми бачимо в мистецтві.

Може, почуття відповідальності, що маємо дбати про цю країну спільно?

Так, це громадянська приналежність. Коли відчуваємо відповідальність за наш район, щоб був чистим, щоб сортували сміття, дбаємо про приємні соціальні контакти, вітаємося зі знайомою продавчиною в кіоску. Така повсякденна приналежність, яку вибудовуємо в рутині. Також, беручи участь у житті школи, до якої ходять наші діти. Це важливі опорні точки.

Чи можемо для побудови приналежності використовувати елементи польської культури, історії?

Скажу зі свого досвіду, бо мої діти перебувають у польській системі освіти. Ми — польсько-канадсько-британська сім'я; мої сини, коли їх запитують, кажуть, що вони поляки, однак вони не відчувають історії, яку вивчають у школі. Не відчувають, бо важко побудувати почуття приналежності, якщо на уроках історії говорять тільки про чоловіків, героїв, які воювали під Грюнвальдом, Віднем і ще десь, чи не так?

Ну, так, в історії воєн важко знайти для себе орієнтири. Вона не дуже підходить для ідентифікації чи побудови стосунків.

Однозначно не підходить!

Тож, може, варто шукати історію в музеях. Чимало людей ходять у музеї, щоб зрозуміти, куди вони потрапили, чим є Польща? Історія місця безсумнівно цікава?

Так, дуже цікава! Питання тільки в тому, як ми про історію розповідаємо.

Наприклад, я була з іноземними студентами у Музеї Другої світової війни в Гданську, одразу після відкриття. Наприкінці виставки показували зворушливий фільм, і коли ми виходили з музею, всі студенти тільки про це й говорили. По-перше, що війна руйнує. По-друге, що ця війна справді була глобальною. По-третє, що в ній є щось і для нас — адже фільм показував також конфлікти, які відбувалися після Другої світової війни. Молодь побачила меседж: травма і трагедії продовжуються. Це нас об'єднує. І, можливо, є маленька надія на те, що ми повинні робити зміни разом. Тож коли ми вийшли з музею, були під сильним враженням від пережитого. Кожен знайшов орієнтир для себе.

Коли я прийшла у цей музей з іншою групою студентів через кілька років, меседж змінився. Фільм наприкінці виставки був про те, як багато ми, поляки, страждали — тоді і зараз. І реакція студентів була зовсім іншою, вони не дуже розуміли, до чого це.

Я думаю, що реакція студентів є відповіддю на те, як цікаво передавати багату та різноманітну нашу історію. Вважаю, що настав час підходити до історії та культури критичніше, але в позитивному ключі. Водночас у певному діалозі, адже ми не були самотніми в історії!

Та історія не була однаковою для всіх. По-різному відчували жінки, королі, діти, генерали... Коротше кажучи, ми повинні робити ставку на різні наративи і різні перспективи?

Так, на особисті наративи, на історії людей. І кожен знайде для себе натхнення.

Чи не так само є з нашою реальністю — тут і зараз? Те, що дозволяє відчувати себе вкоріненим, є багатовимірним, розкладеним у часі, у його не можна зануритися одним чарівним рухом: чари-мари — і почуваяся тут добре як вдома?

Один клік — і все! Було б непогано.

Я думаю, що найголовніше — відчувати себе в безпеці. Йдеться про фізичну безпеку і про ментальну — почуватися захищеним в нашому просторі, щоб могли діяти, розвиватися. Чи просто бути.

Тобто маємо право бути бездіяльним?

Чому ні. Це також важливо.

На бездіяльності може базуватися право бути тут і почуватися як вдома?

Так. Думаю, що і це базове, але складно пояснити.

Коли почуваємося захищеними, відчуваємо, що нас сприймають у наших різних ідентичностях, не дискримінують, що є простір для дій і розвитку, маємо право говорити — в межах закону, звичайно, — те, що думаємо... З цього народжується почуття приналежності.

Наші мережі контактів є надзвичайно важливими. Мова навіть не стільки про взаємодію, скільки про те, щоб просто функціонувати серед інших, не обов'язково у прив'язці, хоча б просто поруч, доповнюючи чи підкріплюючи одне одного.

У кожного з нас своє життя, та навіть якщо наші шляхи не перетинаються, ми для чогось потрібні одне одному?

Так, і часом входимо у контакти, іноді можемо просто бути поруч і почуватися безпечно на нашому шляху. Кожна людська історія відрізняється від інших, у ній набір факторів, а не якась одна подія, що раптом змусила відчути себе добре.

Просто так воно є.

MAŁOPOLSKA
Wielu Kultur

małopolski
instytut
kultury **mik**

INSTYTUCJA KULTURY
WOJEWÓDZTWA
MAŁOPOLSKIEGO

 MAŁOPOLSKA

Видавець:

Малопольський інститут культури в Кракові
30-233 Kraków, ul. 28 Lipca 1943 17C
тел. 12 422 18 84, www.mik.krakow.pl
Директорка: Йоанна Орлик

Опрацювання контенту: Ельжбета Капронь

Переклад: Олена Бондаренко

Графічний дизайн: Анета Сітаж

Набір тексту: Анастасія Ленська

Публікація підготовлена в рамках програми «Малопольща багатьох культур».

Координація: Вікторія Бальянц

ISBN 978-83-67862-21-9

© by Małopolski Instytut Kultury w Krakowie

Kraków 2023

Публікація не для продажу, доступна за міжнародною ліцензією Creative

Commons: Атрибуція – Некомерційне використання —

На тих самих правах 4.0 (CC BY-NC-SA 4.0)